

A DEBRECENI ORVOSKÉPZÉS NAGY ALAKJAI
6. füzet

Dr. Szállási Árpád

Wessprémi István
(1723-1799)
és kora

A debreceni orvostudomány nagy alakjai
6. füzet

Dr. Szállási Árpád

Weszprémi István

(1723-1799)

és kora

Debreceni Orvostudományi Egyetem

1995

Kiadja: A Debreceni Orvostudományi Egyetem Rektori Hivatala

Fedélterv, tipográfia: *Magulya László, DOTE Oktatásfejlesztési Központ*

Nyomdai munka: *PRINT Plusz B.T. Debrecen*

Példányszám: 500

Előszó

Weszprémi Istvánnak, s egynéhány hozzá hasonló értékű hajdani magyar tudós doktoroknak sorsát felidézvén mindig mély szomorúság tölt el, és Széchenyi emlékezetes sóhaja szakad fel keblemből: *Ah, mely hátra vagyunk !* Kiváló elmékben pedig bővelkedtünk, és Weszprémi még azon szerencsések közé tartozott, kit peregrinálásából hazatérve nem nyelt el az itthoni sár, hanem megbecsülés fogadta, nemcsak Debrecenben, hanem országos szinten is. Sőt a bécsi udvar részéről is, amit méltán fogadott büszke örömmel, minthogy sok hibája mellett Mária Terézia mégis azon kevés Habsburgok közé tartozott, aki a magyarban is megbecsülte az érdemet. Ámde a felvilágosodás századában, a francia forradalom előtt, alatt és után, hol kullogtunk mi, szerencsétlen ázsiai betolakodók a tudás, tapasztalás, tanítás, szabad gondolkodás egyre szélesbedő útján ? Miközben mellünket verjük, hogy ezeregyszáz éve vagyunk itthon Európában, és mi voltunk a pajzs Ázsia hordái felé, bizony csak Ázsia hordájának tekintett bennünket Európa, és tudósaink fáradt erőfeszítése vergődés volt a dölyfös nyugati szárnyaláshoz képest.

Védekezhetünk persze török megszállással, osztrák szipolyozással, de ezek hitvány érvek; Hollandiát például Alba herceg nyomorgatta annyira, mint bennünket akárki, mégis a 18. században hét vagy nyolc egyeteme működött, nekünk egy se. Párizsban az enciklopedisták új világot teremtettek, a biológia szót még nem találták ki, de már Maupertuis-jük volt meg Réaumurjuk, Angliában a két Hunter, Hollandiában Boerhaave iskolája, Svájcban Gesner és Albrecht von Haller, Bécsben van Swieten, Olaszországban Morgagni... szegény Weszprémi csak kapkodhatta a fejét, kitől mit tanuljon.

Volt mit. Meg is tanulta, haza is hozta, itt tovább adta, ha volt kinek. Sírnyaló hőstett, hogy Zürich, Oxford, Cambridge, London, Utrecht után hazajött, örvendezve, hogy „szerény erejéhez mérve édes hazájának ezentúl is hasznára válhat”.

Életét nagy vonásokban ismerjük: maga írta meg orvoséletrajzainak I. centuriájában a 99-es sorszám alatt, aztán Kótay Pál a magyar fordítás előszavában, közben Sükösd Mihály egy népnek szánt füzetecskében. Most avatott orvostörténész szerzőtől kapjuk különös egyéniségének megkapó rajzát, beléágyazva a debreceni tudós környezetbe –ami Szállási Árpádnak mindig szívügye volt. A periféria így centrummá válik, ahol Weszprémi rendkívüli figurája több hozzá méltóval alkotja azt a szigetet, amely a sártenger közepén mégiscsak Európa.

Benedek István

Debrecen múltjában a 18. század a legizgalmasabb fejezet, orvostörténeti szempontból feltétlenül. (1) A felvilágosodás, illetve a felvilágosult abszolutizmus kora ez, amikor a császári udvar már a birodalomba tagolt területek (köztük Magyarország) közegészségügyi helyzetét igyekezett az örökös tartományok szintjéhez közelíteni. A Rákóczi-felkelés és a pestis következtében megfogyatkozott nemzet a viszonylag kedvező feltételekkel megkötött Szatmári Béke után felismerte a Habsburg-házzal való kiegyezés szükségszerűségét, melyet a Pragmatica Sanctio megszavazásával szentesített. A leányági dinasztikus jogfolytonosság praktikus kölcsönösségen alapult. Egyik legfontosabb „ellentételként” III. Károly kinevezte a magyar királyi helytartótanács (Consilium Regium Locumtenentiale) közigazgatási szervezetét, feladatai közé tartozott az egészségügyi személyzet országos összeírása. (2) A magyarság demográfiai aránya egyrészt a pusztító járványok, másrészt az érthető betelepítések következtében annyira megromlott, hogy megmaradása érdekében újabb kockázatot nem vállalhatott. A Habsburg-ház államérdekből úgyszintén. A délkeleti irányból jövő járványok megfékezésére sorra születtek a drasztikus intézkedések, (3) a kedvezőtlen köztisztasági állapotok azonban erősen csökkentették hatásosságukat. Az 1692 óta érvényben lévő szabályzat, a Kollonits-féle *Ordo pestis* elrendelte a betegek elkülönítését, külön erre a célra kijelölt kórházakba történő szállítását, a vásárok-sokadalmak, a nyilvános egyházi ceremóniák és temetések, halotti torok és egyéb összejövetelek megtiltását, a közlekedés korlátozását, a fertőzött városok körülkerítését, az idegenek belépésének megakadályozását, a betegek holmijainak, a kereskedelmi áruknak fertőtlenítését, csakhogy valószínűleg akkor is akadtak törvényt kijátszó felelőtlenek, akik magánérdekből kockára tették a köz egészségügyét. A levegőben feltételezett miazmák megsemmisítésére hatalmas tüzeket raktak a tereken, a templomokban fenyőgyantás fáklyák égtek, a lakásokban tüzesített cserépdarabokra és téglákra a minden időben általános védszernek számító ecetet locsoltak, fenyőtobozok füstjével igyekeztek „kiűzni a járvány szellemét”. (2) A fenti okos törekvések effektusa fordított arányban függött az orvosok számától és képzettségétől, akiket olykor alkalmilag küldtek az örökös tartományok, hiszen Bécs és Prága egyeteme már régóta rendelkezett orvosképző fakultással. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy az apokaliptikus jellegű epidémiák nemre, nemzetiségre, vallási hovatartozásra való tekintet nélkül szedik áldozataikat, néha a legszigorúbb óvszabályok betartása ellenére is. Indokolt volt az uralkodó beavatkozása az egyházi életbe, amikor letiltotta a templomi szószékről a predestinációs ige hirdetést, mert az eleve elrendelés a feltétlen belenyugvást jelentette. Az ozmán hódítás és a reformáció kezdetén hangzatos volt az isteni büntetés hangsúlyozása, miként egyesek a dögletes járványok jelentkezését szintén abban látták. A vallási magyarázatot a császári dekrétumtól függetlenül megváltoztatta a józan tapasztalat, mivel a járványok feltűnően a hadak és a kereskedelem útjára estek, amit nem lehetett nem észrevenni. Ilyen előzmények után érthető, ha minden hadi vállalkozást járványügyi aggodalom kísért, különösen a Balkán felé. Ennek tudatában indította el csapatait III. Károly 1738-ban, a törökök lejjebb szorítására. Debrecen ötven szekérenyival élvelemmel vásárolta meg kívülmaradását. (4) Még a fogatosok visszaérkezése előtt, jött a hír: döghalál dúl a Délvidéken. Október végén már elérte Sarkad-Kötegyán-Szalonta vonalát ezért a város védelmét megszigorították. Csak két jól ellenőrizhető városkaput hagytak nyitva, a tanács küldöttet menesztett a szekerek 42 napos veszteglésének ellenőrzésére, amely eredményes akciónak bizonyult, legalábbis egyelőre. Sikerült elérniük a helytartótanácsnál, hogy a kordont ne közvetlen a szélső házaknál, hanem a termőföldeken kívül vonják meg, így biz-

tosítva lett az élelmezés. Ennek ellenére ez a szigorítás forrongsokhoz vezetett, (5) s csak a céhekből szervezett fegyveres őrökkel sikerült kordában tartani. A városi járványügyet három „fizikus” (azaz orvos) irányította: **Buzinkai György**, **Faber Fülöp** és **Bentzig Mátyás** nevét tartja számon az orvostörténelem, sikerült nekik a mentesítés munkája, legalábbis 1739 május 16-ig. Ugyanis az akkor már erősen fertőzött szoboszlóiak kellő helyismeret birtokában át tudtak jutni a vasvillával felfegyverzett strázsák vonalán és velük együtt a fertőzés is belopakodott a városba. A pestis 1740 tavaszáig, tehát kilenc hónapon át grasszált Debrecenben, elpusztult a lakosság kétötöde, azaz 8648 személy. A szám nagysága önmagában megokolja, mekkora sokkot váltott ki a civisek életében és a város vezetői miért fordítottak akkora gondot a külföldön tanult tudós orvosok alkalmazására. E járvány közvetett következményeként került nyugati egyetemekre pl. **Hatvani István** (első kollégiumi látogatását a vesztegár hiúsította meg), majd az ő tanítványa és a mi hősünk: **Weszprémi István**, akit a pestis kísértete Londonba is elkísért, aztán a himlőoltás mintájára felvetette az aktív védekezés ilyfajta lehetőségét.

III. Károly két esztendővel élte túl a Debrecenre oly nagy csapást jelentő balkáni hadjáratot, őt leánya: Mária Terézia követte a trónon, vallási türelem tekintetében ő sem volt külön elődeinél, de közegészségügyi téren sokat tett a különbségek megszüntetéséért. Különösen a németalföldi születésű Gerhard van Swieten udvari főorvos javaslatára, (2) aki már saját bőrén tapasztalta a kissebbségi lét hátrányos helyzetét. Első éveit a bécsi egyetem átszervezése kötötte le, de része volt a megyei orvosi alkalmazás szorgalmazásában. A királynő 1752. évi rendeletei felemás módon érintették a debrecenieket. A *physicus ordinarius*, azaz tisztiorvos kötelező alkalmazása a szabad királyi városokra nem vonatkozott, azok hamarabb éltek ezzel a jogukkal. Ugyanez esztendőben Mária Terézia megtiltotta Debrecen városának, hogy a református egyház papjait és a kollégium tanárait a városi közpénztárból fizesse, így veszélybe került az ősi skóla fennmaradása. Csak a nyugati testvéregyházak közadakozásai mentették meg a bezáratástól. (6)

A Csanádi család, gyermekkor, diákévek

A hazai felvilágosodás külföldön legismertebb és legelismertebb orvostudósa: Weszprémi István a Pragmatica Sanctio évében, 1723 aug. 13-án látta meg a napvilágot Veszprém város falai között. Igazat kell adnunk egyik kiváló biográfusának (3), kevés nagy orvosunkról tudunk kevesebbet és bizonytalanabban, mint arról, aki a legtöbbet tette a magyar medicina múltjának megismertetéséért. Apja, „Nemes Tsanády István” a Succincta szerint 1727-ben, Diósadi Elekes szerint 1766-ban hunyt el. Édesanyja, „Nemes Bíró Susanna Asszony” 31 éves korában, tehát már nem fiatalon szülte az ifjú Istvánt, aki később szülővárosáról vette családi nevét, a református religióban kívánták megkeresztelni. Adatai mégis a pápista matrikulába kerültek, mivel Veszprémben kálvinista anyakönyvezés akkor még nem létezett. Az apja foglalkozását nem ismerjük, szilárd anyagi bázissal rendelkezhetett, ha fiát már kilenc éves korában a pápai református kollégiumba tudta adni, ahol 1733-36 között nagy szorgalommal tanulta a klasszikus nyelveket. Itt nyert alapot a *Tentamen* és a *Biographia* hibátlan szövege, a kifogástalan kommunikációs készség külföldi egyetemekre. 1739-ben (tehát a debreceni nagy pestis idején) Sopron evangélikus iskolájába került, ahol Hajnóczi Dániel igazgató irányításával a német nyelvben is jártasságra tett szert. Nagy hasznát vette később a bécsi-zürichi útvonalon. Sopron után rövid időre Besztercebánya következett: ott tevékenykedett Moller Károly Ottó, a „magyar Hippocrates”, de nem tudunk róla, hogy pályaválasztásában befolyásolta volna a vándordiákot. Besztercebánya előtt két esztendővel, tehát már 1741-ben került először álmai végállomására: Debrecenbe, amikor „*Ego Stephanus Weszprémi subscribo legibus Coll. Debreczeniensis...*”, július másodikán beírta nevét a kollégiumi anyakönyvbe (7). Ezzel kezdetét vette némi kitérőket beleszámítva a 10 esztendő debreceni diáksága.

Sükösd Mihály szerint a kollégium szellemi szerepének megítélésében a magyar felvilágosodás vezéralakjai (Bessenyei, Kazinczy) sincsenek egy véleményen (7). Ez érvényes lehet a humaniorákra, de a reáliákra semmiképp. Ugyanis Maróthi Györgynél a matematikát, Hatvani Istvánnál a fizikát és kémiát senki nem oktatta korszerűbben az akkori Magyarországon. A polihisztor Szilágyi Sámuelről a forradalmár Szathmári Paksi Istvánig valamennyien kartéziánusok, a legkorszerűbb természettudományos szemlélet letéteményesei voltak. Mindenek előtt a „magyar Faust” Hatvani István, bár öt évvel idősebb, mégis egyszerre lett 1741-ben debreceni diák Weszprémivel, aki ettől kezdve W-vel írta a nevét. Hat év múltán Hatvani viszont már a tanára lett.(8)

A Julow Viktor-Tóth Béla kitűnő szerzőpáros az öt kötetre tervezett *Debrecen története* második vaskos tómusában a cívisvárosi felvilágosodás első szakaszát elő- és korai részre osztja, amely Szilágyi Tönkö Márton 1670. évi fellépésétől Maróthi György 1738-as kinevezéséig, illetve Domonkos Lajos 1774. évi jelentkezéséig terjed. (1) Szilágyi Tönkö Márton egyik kézikönyve, Francis Bacon *Opera omnia* c. kötete, benne a *Novum Organum Scientiarum* korszakos fejezetével, vásárlás útján került a család birtokából Hatvani István könyvtárába, ahogy azt a korabeli bejegyzések tanúsítják. (9)

Hatvani honosította meg azt a fizikai, fiziológiai és filozófiai szemléletet, amely legtehetségesebb tanítványait: Weszprémi Istvánt, Csapó Józsefet és Szentgyörgyi Józsefet a medicina felé irányította. Ebben az időben tanárok voltak még: Szilágyi Tönkö István (1690-1751), a természet- és nemzetközi jog, Tabajdi Sáska János (1690-1751), a teológia, a héber nyelv és régiségtan előadója, Piskárosi Szilágyi Sámuel (1719-1785), a fizika és teológia, Szathmári Paksi István (1719-1791), a latin és görög irodalom, valamint az egyetemes történet profesz-

1. ábra: Francis Bacon: Opera Omnia (benne a Novum Organum) címlapja, rajta Szilágyi István és Hatvani István professzorok kézjegye és beírása

szora. Továbbá természetesen Hatvani István, a filozófia, matézis és a kísérleti fizika tanára (10). E fontos tárgyak tanítása mellett a kollégium orvosi teendőit is ellátta, „betegek pénztárát”, Cassa infirmorum-ot létesített, ez nagyban hozzájárult a diákok közötti népszerűségéhez. Szilágyi Tönkö István és Tabajdi Sáska János csak két esztendeig volt Hatvani tanártársa, éppen Wespzeprémi maturátusának évében költöztek ki a temetőbe. A szorgalmas diák 1751-ben kollégiumi senior lett, feladata volt a betegszoba ellenőrzése, mint bibliotecarius, a könyvek kiosztása a diáktársak között. Ugyanakkor Hatvani a kollégiumi könyvtár tanári felügyelője, vagyis a fiatal fizika tanár-orvos, valamint az öregdiák naponta találkozott a könyvtárban és a betegszobában. A kölcsönös rokonszenv hamar kialakult közöttük. A pártfogóra rá is szorult Wespzeprémi, mert a korabeli bejegyzések szerint: „gyakran hiányzott az estvéli könyörgésekről, kibújt a kötelező főveg viselése alól, szívesen hordott illetlen színű csizmát, rövid tunikát. Ezekért gyakran kapott intést.” (11) A magatartásában mintadiáknak aligha nevezhető senior rászorult a junior professzor oltalmára, bár ezek a kihágások sohasem voltak kicsapással fenyegető „csokonais” jellegűek. A hetvenhárom társa közül képességeivel kiemelkedő öregdiák Hatvani hatását tartotta a medicina irányába ösztönzőnek. Átala került kezébe Harvey korszakos műve, az *Exercitatio anatomica...* a Vesalius utáni kor legjelentősebb orvosi munkája. Wespzeprémi irodalmi tevékenységének kezdő három éve a diákkor végére esik, de már kész stilsztikai és logikai vértetben áll előttünk. Első írásbeli munkája egy 1749. évi francia fordítás: Daniel de Superville (vagy Supervielle) *Catechizmus*a, melynek barokkosan cikornyás címére még visszatérünk. A hugenotta prédikátor a Nantes-i ediktum visszavonása után Németalföldre menekült és a Rotterdam-i francia gyülekezet

lelkésze lett. A cartesiánus és toleráns Pierre Bayle és az orthodox kálvinista Jurieu vitájában Superville az előbbi pártján állott, miként a fordító is. A Széchenyi-könyvtárban őrzött kézirat teljes címe: „*A' keresztény vallás igazságai és tisztái, avagy Catechizmusa, mely az ifjaknak oktatására íratott Francia nyelven, Superville Dániel a' roterdami (sic!) Francia Gyülekezet Lelkipásztora által mellyet Magyar Nyelvre fordított Weszprémi István MDC-CXLIX. Esztendőben.*” Feltűnő, hogy keresztény helyett a keresztény változat szerepel. Nem lehet nem észrevenni az erdélyi Pápai Páriz példáját, aki szintén franciából fordította „*A lélek békességéről és az elme gyönyörűségéről való traktát*”, a búskomor Apafi fejedelem vigasztalására. (12) Első orvosi könyvének a *Pax corporis*nak ekkorra már négy kiadása jelent meg, a kollégiumi könyvtárba is jutott belőle. Weszprémi következő munkája Szilágyi Tönkö Márton biográfiája, adathalmazos lexikon-jellegével már a nagy Succincta nyitánya. (13) Az autográf lapok ismertetése kapcsán hívta fel *id. Módis László* a figyelmet a szerző kézírásának megtévesztő változatosságára. Első nyomtatott műve egy verses anagramma; betűcserés szójátékok Mária Terézia erényeinek dicsőítésére, 1752-ben jelent meg a Bécsi Egyetemi Nyomda gondozásában. A hat változat idézetétől eltekintünk. Az ifjú Weszprémi első lojális megnyilatkozása ez a császári udvar iránt, követve a debreceni cívisek reálpolitikáját. Csakis a függőségi függetlenségükre, a lojalitással megszerzett autoritásukra számíthattak. Ugyanezen esztendőben jelent meg az autobiográfiában elsőként említett: „*A' Magyar országi Keresztény Királyok Historiája*”. Ezek szerint a Superville-fordításban sajtóhiba a „keresztény” kifejezés.

A kor poetikai szokása volt versbe szedni a földrajzi és történelmi összefoglalókat. E versezetben teréziánus rokonszenve még szembetűnőbb. Nem átalija pl. Rákóczit „rút rebellisként” elmarasztalni, amit részben magyaráz a cívisváros ambivalens viszonya a Vezérlő Fejedelemehez. A medicina mellett hamar megmutatkozott a história iránti vonzalma, így nem meglepő, ha ő lett a magyar orvostörténetírás megalapozója és máig fölülmúlhatatlan mestere. Nem tudni, lojalitásában (aulikussá sohasem vált) milyen volt a számítás és a meggyőződés aránya. Mária Terézia végül is leplezetlenül igyekezett a Nagykollégium működését anyagilag lehetetlenné tenni. Mégis: az út Nyugatra elsősorban Bécsen keresztül vezetett, s ha a királynő eleve nem ellenzett valamit, van Swieten udvari főorvosnál a protestánsok támogatásra számíthattak. Kivéve a diploma-szerzés lehetőségét. Weszprémi pedig orvosnak készült, még hozzá holland egyetemre. Valami kölcsönösség kialakult: oklevelet Bécsben nem kaptak a protestánsok, de a peregrináció fölött szemet hunytak. A reformáció folyamata visszafordíthatatlanná vált és a protestantizmus létét egyre erősödő hatalmak (Anglia, Hollandia, Németország) szavatolták.

Egyetemi vándorévek Nyugaton

Az eseménydús 1752. évben indult hősünk nyugatra. Az iskolai tanács „in subsidium itineris academici” 60 forintot szavazott meg március 18-án, majd 21-én a seniori kasszából 72 forinttal megtoldották. (15) Kellő előkészületek után májusban kerekedett fel és a felsőtiszai-hatvani-váci útvonalon Pozsony irányába szekerezett, majd rövid pihenő után Bécsbe tartott, ahol Hatvani ajánló sorai és a kedvező tapasztalatai alapján van Swieten a teljes bizalmába fogadta. Még nem alakult meg a magyar testőrség, tehát társaságukat nem is kereshette. Nógrád megye főorvosának, Perlitzi János Dánielnek egy orvosi főiskola felállítása ügyében tett beadványa egyelőre visszhang nélkül maradt, de van Swieten minden gesztusa reménykeltőnek bizonyult. Három hónapot töltött a császárváros egyre híresebb egyetemének szomszédságában. Látogatta a könyvtárakat, hogy minél inkább alkalmassá váljék a medicinális stúdiumok befogadására. Eltökélttséggel és tudásszomjjal indult tovább Bajorországon át Zürich univerzitására, maga mögött tudva Hatvani és van Swieten erkölcsi, fogadott városának anyagi támogatását és hazaváró biztatását. Zürich választását csak valószínűsíteni lehet. Egyrészt Hatvani Istvánt baráti szálak fűzték Johann Gesner professzorhoz, tehát tanár küldte diákját a tanárhoz. Másrészt az egyetem gazdag alapítványa még svájci viszonylatban is kivételes volt: három magyar diák részére „szabad asztal” és 80 forint útiköltség jutott. (16) Egy hely éppen akkor üresedett meg. Ha naplóját nem is, de a külföldi útgáról szóló igazoló jelentést megtalálta Diósadi Elekes György az Országos levéltárban. (17) Kiderül belőle, hogy másfél évig hallgatta Gesner előadásait: fizikát, anatómiát, továbbá érdekesmód klinikumot, melynek tapasztalatait orvosi disszertációjába is beleszötte. A kor szokása szerint azonban a vándordiák nem állapodott meg egyetlen egyetemen. A reformátusok Utrecht és Leyden gravitációs terét aligha tudták, vagy akarták volna elkerülni. Weszprémi másfél év után Zürich-ből felkerekedett és 1753 végén már Utrecht egyetemén találjuk, ahol pont száz esztendővel azelőtt Apáztai Csere Enciklopédiája megjelent. Boerhaave, Ruysh és Deventer hazájában a legkorszerűbb orvosi oktatás folyt, e mintát vette át Bécs is. Ráadásul e puritán protestáns vendégszerető nép közt a Weszprémi-féle magyar diákok igencsak otthon érezték magukat. Itt lett egyetemi társa és barátja *Kibédi Mátyus István* is, Marosszék később híres orvostudósa. A holland klinikum mellett született meg a mikroszkópizálás, az anatómiát Rembrandt képe Tulp professzorról idézi emlékezetünkbe. Nem tudni, Lamettrie „materialista” műve: az „embergép” milyen hatással volt rá, ha egyáltalán olvasta. Elvont filozófiai kérdésekkel foglalkozni luxust jelentett egy olyan ország fiának, ahol a szükség gúzsba kötötte a fantáziát. Későbbi „különös elmélkedései” is hazájának konkrét megismerését szolgálták. Nem szólva az elfeledett magyar orvosok lajstromozásáról.

Az utrechti tartózkodás nem azt jelentette, mintha nem mozdulhatott volna ki. Közismerten hosszabb-rövidebb kirándulásokat tett a kontinensen Leyden és Strassburg, Angliában pedig London, Oxford és Cambridge orvosi fakultásaira.

Mint korábban említettük, Mária Terézia 1752-ben megtiltotta Debrecen városának, hogy a kollégium tanárait és az eklézsia papjait a közpénztárból fizesse. A magisztrátus ezért Anglia, Hollandia és Svájc anyagi támogatását kérte. A Pápai Párizzal való hasonlatosság kísérteties. Ő az elpusztított nagyenyedi kollégium újjáépítéséhez gyűjtötte az anglikánus szigetországiak anyagi segítségét. Mint tudjuk, igen szép eredménnyel. Debrecen a szuplikációs levelet Weszprémivel küldte el Canterbury érsekhez, ezért 1753-56 között kétszer hajózott át a britekhez, amelynek egyéb eredménye is lett. A segélykérésnek több mint 3 ezer fontsterling volt a létmentő haszna, melynek egy része angol alapítványként még 1938-ban is kamatozott. (17)

Pénzgyűjtésről a beszámolójában nem tett említést, a külföldi valutákat akkor is előszeretettel vámosták, államérdekre hivatkozva.

Ahogy önéletrajzában olvasható: „*kétszer vitorlázott át Angolországba, meglátogatta Oxfordot és Cambridget, s jól átböngészte az itteni egyetemek nyilvános könyvtárait és a kollégiumok magánkönyvtárait. Másfél évig lakott Londonban, a király székvárosában, s itt belekóstolt az orvostudomány minden ágába, bonctanba, sebészetbe, vegytanba, növénytanba, stb., űzte elméletileg és gyakorlatilag a szülészetet, látogatta sűrűn a Szt. Tamásról, Szt. Györgyről, a cumberlandi hercegről elnevezett nyilvános betegfogadót, a Londoni Kórházat s a himlőoltó házat.*” (14) Közben a kor egyik legkiválóbb szülészétől, William Smellie tanártól a szülésmesterséget elsajátította, s tőle hivatalos oklevelet kapott: „*These are to certify, that during the time of two Courses Mr. Stephan Weszprémi, Doctor of Physic, had carefully attended my LECTURES ON MIDWIFERY by which he has had the Opportunity of being fully instructed all the different Operations and Branches of the Art. Wirnens my Hand this 19 Day of July 1755. William Smellie, Med. Doct. et teacher of Midwifery in London.*” Magyarul: Bizonyítvány arról, hogy két szemeszteren át Weszprémi István úr, az orvostudományok doktora, szorgalmasan hallgatta előadásaimat a nőgyógyászatból, amelynek kapcsán alkalma volt teljesen elsajátítani ennek a művészetnek különböző műtétjeit és ágait. Saját kezű aláírással bizonyítom 1755. július 19. napján William Smellie, az orvostudományok doktora, a nőgyógyászat tanára Londonban. (11) Figyelemre méltó, hogy a mestertől doktori fokozat nélkül is megkapta a titulust, nyilván a teljesítménye alapján. A szülészeti oklevél megszerzésének évében hagyta el J. Tuach londoni nyomdáját Weszprémi első orvosi műve, a *Tentamen de inoculanda peste*, melyet J. Maiendi salisbury-i kanonoknak, Andree Hibbinsius és Silvester londoni közkórházi orvosoknak, valamint Michael Morris és William Hunter professzornak ajánlott. A nagytekintélyű orvostörténész Neuburger professzor a védőoltás egyik úttörő jelentkezésének tartja. (18) Hasonlóképp vélekedik a Karasszon Dénes-Csaba Béla szerzőpáros. A variolisatio analógiája alapján juthatott erre a következtetésre, viszont a bubó gennyével történő oltás túl veszélyesnek bizonyult. (19) A pestis elleni oltást Haffkine oldotta meg, több mint száz esztendővel később. Utrecht-be visszatérve 1756 július 15-én avatták orvosdoktorrá a „*Disputatio Insuguralis sistens Observationes Medicas quam Auctoritate Magnifici Rectoris Alberti Voget SS. Theol. Doct. Professoris Ordinarii, Nec non Amplissimi Senatus Academici Consensu Pro Gradu Doctoratus Summisque in Medicina Honoribus Privilegis rite ac legitime consequendis, Eruditorum Examini submissit Stephanus Weszprémi Pannonius.*”-cikornyás című disszertációja alapján. Ez a kis remekműve kétségtelenül bekerült az egyetemese orvostörténetbe. A kórbonctant

megalapító G. B. Morgagni az 1761-ben megjelent korszaknyitó művében (20) többször hivatkozik dícsérőleg Wespzrémi szekciós megfigyeléseire. A második kötet 361. oldalán egy vízbe fulladt epileptikusnál tapasztalta doktorjelöltünk, hogy tüdejébe nem jutott víz, mivel az átszúrt gégen a levegő sípolva tört elő. A 369. oldalon szintén utal Wespzrémi megfigyeléseire, amelyek szerint a hasvízkór gyakran daganatok következménye, továbbá a 379. oldalon egy makacs féloldali fejfájás eredményes gyógyítása. A disciplinák akkor még nem váltak el annyira egymástól. Frappáns megfigyelései 1768-ban a Lausanne-ban kiadott Haller-féle értekezésekbe is bekerültek. Hasonló szakmai karriert a Semmelweisé előtt kevés magyar orvosi munka futott be. Nem számítva az „idegenbeszakadtakét.” Vida Tivadar kutatásai alapján az is kiderült, hogy Wespzrémi az egyik kiadatlan művét még Angliában írta, a saját gyakorlati tapasztalatait felhasználva. A Succincta első kötetének 413. oldalán, kiadatlan művei közt olvasható „*Egy részeges asszonynak Holberg módszerrel való sikeres meggyógyítása*”, melyre az orvosavató disszertációjában is utal. Holberg esetében nem egy orvosi metódusról, hanem egy norvégiai születésű dán íróról van szó, aki szatíráiban előszeretettel foglalkozott a humánusnak éppen nem mondható alkohol-elvonási módszerekkel. Amikor egyik londoni kocsmáros tudomást szerzett a furcsa külföldi medikus ezirányú tájékozottságáról, segítségét kérte részeges nejének a kigyógyításához. Erre Wespzrémi átnyújtotta neki Holberg báró szatírját, s ennek hatására vállalkozott neje az „önkéntes elvonó kurára”. Módszere a következő: első nap vérlebocsájtás, másnap hánytató (Ipecacuanha és higanyszulfát), harmadik és negyedik nap hashajtás, a dipszomania kielégítésére savanyú gyümölcs és borkősav oldata, szükség esetén többszöri megismétlés. (51) Nem találjuk nyomát, hogy hazatérve alkalmazta volna a híres Holberg-módszert!

Angliai kapcsolataihoz tartozik még egy állítólagos útinapló, melyet először D. Lofthouse, nyomában pedig Sükösd Mihály ismertetett. (7) A napló létezését Módis Lászlótól Julow Viktoron át Tarnai Andorig csaknem mindenki kétségbe vonja, mivel a megadott helyen a „Philosophical Transactions” 1953-as évfolyamában nem sikerült megtalálni. Másik brit vonatkozású vitatott tétel egy állítólagos önálló filozófiai munka, a *Grand Question* létezése, amely valóban a kiadatlan művei közt szerepel, helye és ideje: Dublin és 1751. Amikor még a Nagykollégium senior diákja volt! Elképzelhető-e, hogy a kálvinista Rómából egy református magyar diák a vallási villongások idején a protestáns angolokat gyűlölő katolikus írek fővárosában ateista művet tudjon kiadni! Ez önmagába visszatérő többszörös képtelenség, melynek minden pontja a valóság fókuszától egyenlő távolságra esik. Módis László sen. bizonyította be először, hogy a jelzett írás szerzője Ontologus álnéven William Kandrick, melyet mind Kosáry Domokos, (41) mind a Harkó-Vida szerzőpáros egyaránt megerősít. (42)

Wespzrémi István tehát 1752 március végén indult el Debrecenből és 1756 július 15-én avatták Utrecht-ben orvosdoktorrá. A postakocsizás nehéz heteit leszámítva összesen négy esztendő telt a Lajtán túli egyetemeken, s ha abból mind Svájc, mind Anglia egyaránt másfél évet vett igénybe, Hollandiára összesen egy esztendő jutott. Vagyis ott töltött el a legkevesebb időt, ahol gyógyító diplomára érdemesítették hivatalosan. Ennél „liberálisabb” orvosképzés elképzelhetetlen, ehhez a tanszabadsághoz viszont olyan doktorandusok kellenek, mint Wespzrémi István és Kibédi Mátyus István. Akik majd többszörösen bebizonyítják maturátusokat az életben, hazájukba visszatérten.

Újra itthon, letelepedés Debrecenben

A fáradhatatlan Weszprémi-kutató **Diósadi Elekes György** az Országos Levéltárban megtalálta azt a **Benignum**-ot, melynek alapján rekonstruálható a hazajövetele. Oklevelével az iszákjában július végén Utrechtből Amsterdamba ment, ott hajóra szállva átvitorlázott Hamburgba, majd Berlint érintve az Odera menti Frankfurton és Boroszlón át lengyel szekerekkel érkezett hazai földre. A Kárpátokon innen első állomása Késmárk. A Debrecenbe való eljutásának két változata ismert. Saját biográfiája szerint: „*a Királyi Helytartótanács rendelete alapján szigorlati vizsgát tett thaalfeldi Perbegg József Károly tanácsos és udvari cenzor előtt 1757. április 27-én.*” (14) Diósadi Elekes kutatásai szerint viszont a Debreceni Magisztrátus már 1757. február 5-én meghallgatta a hazaérkezett Weszprémit (tehát nem nostrifikációs vizsgát tett) és az utrechti oklevelének másolatával elküldte a királynőnek, aki Nádasdy Lipót gróf és Batthyány László ellenjegyzésével március 4-től a debreceni letelepedését és orvosi praxis nyitását azzal a feltétellel engedélyezte, hogy „*cselekedetei és viselt dolgai titokban megfigyelendők, orvosi gyakorlatában pedig a fennálló rendeletek szigorú betartására utasíttassék.*” (17) Szerzőnk a teljes anyagot a tőle megszokott korrektséggel dokumentálja, azért mi ezt a változatot valószínűsítjük. Nem ez az egyetlen kettősség az amúgy is kissé homályos életrajzában. Weszprémi máskor is hallgatott el személyét kellemetlenül érintő (nem az ő hibájából) udvari akciót, hogy lojális magatartásával a királynő jóindulatát megnyerje. G. van Swieten mindent megtett ennek érdekében.

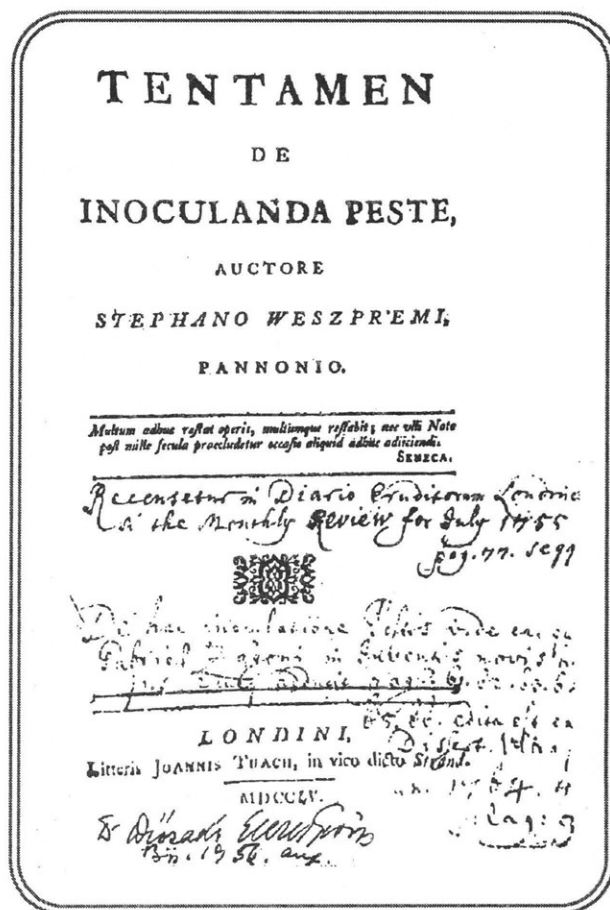
Az említett **Benignum examen** 23 pontos „kérdőívéből” megtudható, hogy szállást a Hatvan utcában Komáromi Mihályné asszonynál kapott. Már 1756 őszén megérkezett Debrecenbe, Berlint érintve, mit sem tudván Hadik András sarcoló akciójáról, a kérdező magisztrátus legnagyobb elképedésére. És megnyugvására.

Debrecenben, ahol Weszprémi praxist kezdett, a Julow Viktor-Tóth Béla szerzőpáros szerint: „*a megrekedt magyar polgári fejlődés jellegzetes termékének a református mezővárosi parasztpolgárságnak egy különleges változata alakult ki, s őrizte meg alapvetően pozitív sajátosságait csaknem a XIX. század közepéig. A debreceni civistársadalomnak fejlett, sőt Mária Terézia korától kezdve mindinkább túlnyomó agrárjellege mellett a többi mezővárosénál lényegesen erőteljesebb kereskedelmi élete s differenciáltabb kézműipara volt valamennyi anyaországi magyar népességű mezővárosénál.*” (1) Sükösd sötétebb képet fest: „*gyarmattá süllyesztett országban, hanyatló mezővárosban kezdi meg működését Weszprémi.*” (7) Azt hisszük, árnyaltabb és valóságízűbb megállapítás az előzőeké. Már csak azért is, mert 1693 óta makacsul őrizte a drága pénzen megszerzett „szabadalmas mezőváros-királyi város” kiváltságait, (1) fizetett adó fejében a viszonylagos függetlenséget, melyet kőfal helyett csak egy viaszpecsétetes pergament-tekercs biztosított neki. Szellemi fókusza századok óta a Nagykollégium, egyetem hiányában a legrangosabb tiszántúli iskola.

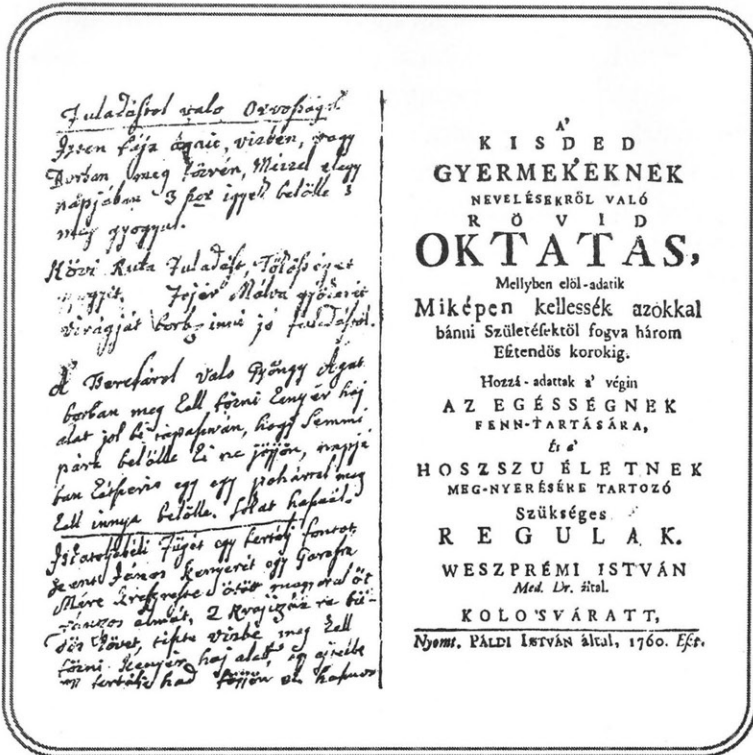
A jóöreg Buzinkai György mellett rövidesen Weszprémi a civisváros második számú fizikus ordiraniusa, azaz tisztiorvosa.

Utrecht és Debrecen közegészségügyének különbözőségét megtapasztalva hamar felismerte új feladat körét. A preventív, bajmegelőző szemlélet ösztönözte már Londonban a *Tentamen* megírására, s a csatornázás nélküli sár-porfészek cívisváros vályogházai-ban ennek fontossága még inkább világossá vált. Születésének 140. évfordulóján Hetényi Ede írt kitűnő tanulmányt, címe: „*A megelőző orvoslás szemlélete Weszprémi István munkásságában.*” Főleg a védőoltás gondolatát, a csecsemőgondozás és a bábaképzés fontosságát hangsúlyozva. (43) Hasonlóképp jellemezte Birtalan Győző is Weszprémi István „orvosi szemléletét”. Utalva Hippokratész, Boerhaave és Rousseau hatására. (44) A fogadott dajkaságról nem lehettek jó impressziói. Weszprémi tehát idejében felismerte az anyagnyelven írott felvilágosítás nélkülözhetetlen voltát, ezért a saját tapasztalatai és Hatvani gyermekhalandósági statisztikái alapján megírta „*A' kiseded gyermeknek neveléséről...*” való rövid de hosszú című könyvet, mely Kolozsvárt jelent meg 1760-ban, a szükséges egészségügyi regulákkal. Az illusztris szerző korrekciós példánya a Debreceni Ref. Kollégium Könyvtárában található, a Hetényi Ede ismertette Orvostörténeti Közlemények 26. kötetében. Az 57 oldalnyi terjedelmű munkában ma is sok a megszívlelendő; a réteges öltözködéstől a természetes táplálásig, illetve a helyes étkezésig, bőven fogyasztva főzelékfélét is. (45) A szükséges szabályzatok újra megjelentek a *Pannoniae Luctus* posztumusz kiadásában. (35) Könyve után rövidesen ő a város első számú tisztiorvosa. A helytartótanács ugyanis 1761 augusztus 14-én rendeletet bocsátott ki a sebészeti tevékenységet folytatók, vagy folytatni kívánók vizsgáztatására. A borbélysebészek céhébe ugyanis csak azokat lehetett felvenni. A nagyszombati egyetemen folytatott később kirurgusi tanulmányokat Csokonai Vitéz Mihály édesapja Csokonai József is, (46) a 8-9 főt számláló céhbe azonban csak valamelyik tag elhalálózása után tudott bekerülni. A vizsgáztatással Weszprémit bízták meg, aki „*Examen Chirurgicum*” címmel kérdéseket állított össze. Jáki Gyula professzor szerint a Kollégium Könyvtárában három példányban található, mint a sebészeti vizsgakérdések gyűjteménye, (47) melyek közül az egyik biztosan Weszprémi kezeírása. Az első oldal anatómiai kérdéseket tartalmaz, a második már gyakorló sebészieket. Ez utóbbiak (igen okosan) az artériás és vénás vérzés elkülönítésével kezdődnek, majd a sebészi eszközök felsorolása következik. A sérülések vágott, szúrt és lőtt sebek, valamint a törések ellátásának fontosságát hangsúlyozza. A várt válaszok sajnos nem olvashatók kéziratban. A 15 oldalas kérdés-felelet lista sejtetni

2. ábra: Weszprémi István: *Tentamen de inoculanda peste* címlapjának másolata

3. ábra: Weszprémi István: A' kiseded gyermekeknek nevelésekről...
 címlapjának másolata

féle manuscriptumon Buzinkay György 1763. szept. 23-i approbációját találta meg, ezek szerint az öreg Buzinkay a fiatal Weszprémi sebésztanítványa volt. A közölt approbációt azonban az említett példányon nem találjuk, így valószínűleg másik exemplumról van szó.

engedi, mi mindennel tisztában kellett lenni a borbélysebészeknek! Még azt is illetett ismerni: „mitsoda az oazena?”. Nem beszélve arról, hogy a halszájkától a szilvamagig minden idegentest eltávolítása rájuk hárult. Végeztek kisebb és alkalmi szemműtéteket, ismerniük kellett a császármetszés lényegét és kivitelezését (természetesen csak segédi szinten), megoldották a paraphimosist, visszahelyezték az uterus prolapsust. A végén felsorolt 10 regulában főleg Hippokrátész és Celsus neve fordul elő gyakran. Pl. Hippokrátész szerint: „*semmiféle kövérséget vagy olajt nem jó a' csontokhoz értetni.*” Nyilván a zsírembólia megfigyelése rejlik mögötte. Jáki professzor egyik példányon, pontosabban a Weszprémi-

Weszprémi „Examen Chirurgicumának” szószerinti szövege, melyből többek közül kiderül, hogy a borbélysebésznek tisztában kellett lenni a himlőoltás (variolisatio, mert vaccanatio akkor még ismeretlen volt) alkalmazásával, az viszont nem, hogy mennyiben éltek is ezzel a lehetőséggel? Kár, hogy a rájuk adandó válaszokat nem ismerjük. Szakszerűsége mellett egyik szép orvosi nyelvemlékünk, a szó elején már a cs-betű, azon belül a régies ts-változat szerepel. Olyan régi kifejezések, mint pl. a *Turunda*, megtalálhatók a **Pápai Páriz**-féle szótárban. Minden kérdés előtt a nagy R-betű, azaz „*Rogatio*” rövidítése olvasható, ezeket azonban nem tüntették fel. Egyébként egyenlő a „Kérdés”-sel! A főnevek hol kis- hol nagybetűvel kezdődnek.

Borbély Részek

Mitsoda a' Borbélyság, a' Chirurgia.?

Hány dologra kell nekünk a Chirurgiában figyelmeznünk?

Kit lehet Chirurgusnak, vagy Borbély Mester embernek mondani?

Minémü nevezetes kvalitásokat kell a' Chirurgusban feltalálni?

A' Sceleton, az az: a' csupasz csak száraz csontokból álló ember legalkalmasabban hány részekre osztatik fel?

Hány csontok vannak az ember fejében, mellyek azok, mitsoda névet neveztetnek mind azok, mutogassa meg és számlállya elől a' Chirurgia candidatus szép rendet.

Az Ember derekában való ötven csontokat is számlállya elől mind rendet azoknak nevezetekkel edgyütt?

Kezeiben és lábaiban való száz harmintz nyoltz csontokat is nevezze elől mind edgyütt?

A' Epiphysis vagy Toldalék csontokkal edgyütt mond meg öszvességgel az emberben szám szerint hány csontok vannak?

Mit hivnak Periostiumnak?

Mitsoda a' Medulla vagy a' Velő?

Mitsodák a' Ligamentumok?

Ha tudod mitsoda a' Portzogo számáld elől a' nevezetesebb Portzogokat?

Számláld elől azokat, mellyek belől az ember fejében vannak?

Mitsoda részekből áll az ember artzulattya?

Az érzékenység organumainak eszközeinek minemü része, minemü egybe szerkesztetési és hasznai vannak, számáld elől?

Mellyek a' Szemnek külső részei?

Hány és mitsoda részei vannak a Szem Golyójának?

Hány tokja vagyon a' Szem Golyójának?

Hányféle nedvességek vannak belől az ember Szemében?

A nyelven kivül számláld elől még azokat a' Szájnak részeit, mellyek a' nyelvet a' szollásban segítik?

Mitsoda részekből áll az ember Mellye?

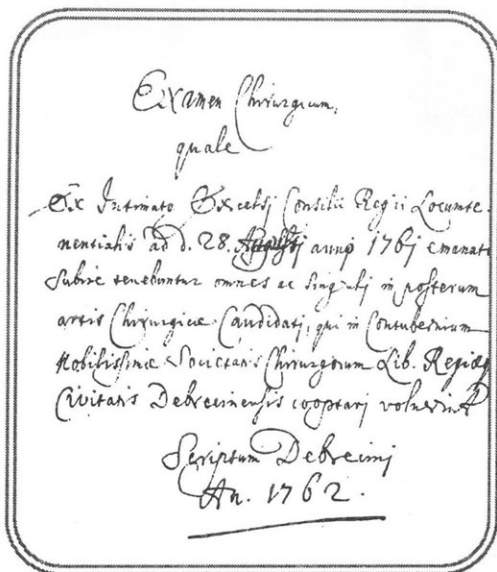
Mitsoda részeket gondolnál belől lenni az ember Mellyében?

Miképpen különböztetik meg az artéria a' Verő-Ér vagy élet ere a' Vénától a' Véres-Értül?

Mitsoda részeket tudsz belől lenni az ember Hasában?

Számláld elől a férfiak szemérmes testének részeit egész Szeméremmel,

Mitsoda részei vannak az ember Virgájának?

4. ábra: Wessprémi István: Examen Chirurgicum
kézirat kérdései -sajátkezű írás

Számláld elől az asszony-Népnek nemző mind külső
mind belső részeit is az egész szeméremetességgel?
Másodszor mire kell vigyázni a' Chirurgiában?
Hányfélék a' Borbélyságra megkivántató eszközök?
Mellyek a' Borbélyságnak természeti eszközei?
Hányfélék a' Borbélyságnak mesterséges eszközei?
Mellyek azok a' közönségesebb eszközök, mellyeket
a' Borbély Szelentjében magával hordozhat?
Mellyek azok az eszközök mellyek a' Borbélyság
gyakorlása közben ritkábban fordulnak elő?
Mellyek amaz igen ritka eszközök?
Hány részekre osztatnak fel a' Chirurgiai operatiók?
Mellyek az emberi testnek nevezetesebb külső nyavalyái?
Mit értesz a' friss Seben?
Mitsoda részeiben szoktak az embernek esni a' friss
Sebek?

Mond meg, mint kell közönségesen bánni a' friss
sebbel, nevezetesen pedig minden különös tagok-

nak vett sebeivel, mimódon kell azokat bekötni, mutasd meg rendet, avagy legalább
némelly nevezetesebb sebek bekötözéseket mutasd meg, hadd lássuk szemünkkel, midőn
valakin Sebet ejtettek, s' nagyon folya a Vére, miképpen állitanád azt meg,
mutasd meg itt előtünk?

Hát akkor mit csinálnál, midőn az Arteriat: vagy Nervust az élesztő-inat: vagy pedig tenont
a' motsingos vagy inas Húst keresztül vágjad?

Hát mikor puskával vagy nyíllal valakit meglüttek, mit csinálnál?

Mit hívják Gastroraphiának és mint kell azt végbe vinni?

Mitsoda a' Contusio? és Hányféle?

Mit csinálsz a' Contusionak mind a' kétféle nemeiben?

Hát azzal a' sebbel miképpen bánnál, mellyet méreggel megfuttatott fegyverrel ejtettek, azon
kívül a' mellyet csipés vagy harapás által okoztak?

Számláld elől mellyek a' Halálos Sebek és melly részeiben szoktak azok halálosok lenni?
mellyek önnön magukban halálosok és mellyek per accidens halálosok?

Mit hívunk Fracturának vagy Csont-Törésnek?

Hány félék a' Csontoknak törései?

Mondhassza még mit csinálunk közönségesen in genere a' Fracturákban?

Hát különössön megtudnád-e előtünk rendet mutatni és elől beszélni, hogy mit csinálnál
akkor, mikor valakinek betört feje Kaponyája, eltört az orr csontya, áll-kaptzája, peretz
csontyai, karjának, Mellyének, oldalának, hát gerintzének, csipejének, könyökének,
combjának, térdének, szárának, bokájának és ujjának csonttyai megtörtek, mindezzel
különössön mint bánnál, tudod-e?

Miképpen hívják a' kifitzamodást és mitsoda az?

Hányfélék a' kifitzamodások?

Mellyik tagjaiban szokott az embernek esni a' kifitzamodás?

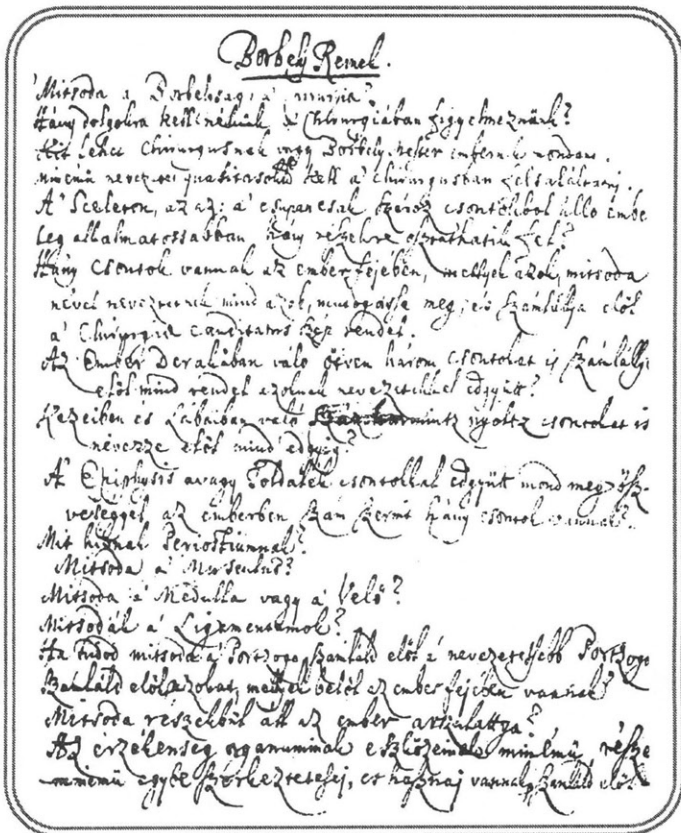
Mitsoda okokból szokott a kifitzamodás esni és miképpen esmered meg, hogy ez vagy amaz
tagod kifitzamodott bizonyosan?

Miképpen kell bánni közönségesen minden kifitzamodással in genere? és különössön mind
egyik mind másik kifitzamodott részt miképpen kell vissza tenni, és ha vissza teted, mikép-
pen bánsz azután azzal mindenikkel, nosza beszéld el rövidesen!

Minek mondanád lenni a' Daganatot?
 Hányfélék a' Daganatok?
 Miképpen nevezetnek másképpen a' meleg és veres 's tüzes daganatok?
 Mitsoda a Phlegmone?
 Hányféle kimenetele szokott lenni végtére osztán az inflammantionak?
 Tudod-e te az inflammatiokat eloszlatni és miképpen, számláld elől?
 Mitsoda a' Suppuratio? mitsoda az abscessus? mitsoda aposteme?
 Mitsoda, az Erysipelas?
 Mit mondanád Furunculushnak lenni?
 Mitsoda a' Parotis?
 Mitsoda a' Bubo? Számláld elől annak mindenféle Speciesit rendet?
 Mitsoda a' Carbunculus vagy Anthrax?
 Mit tartasz Pernionak lenni?
 Mitsoda különbség vagyon a' Gangrena és Sphacelus között?
 Mitsoda az ustio, arustio, ambustio, vagy combustio?
 Mitsoda a' Scirrhus?
 Mitsoda a' Carcinoma, mellyet Deákul Cancernek hivnak?
 Mellyik részében szokott inkább az embernek a'Rák támadni?
 Hányfélének mondod lenni a' Rákot?
 Mitsoda az Oedema?
 Hallasd a' daganatok nemeit elől számlálatni, megtudnád-e már mondani mindegyiknek okát, miből származhatik? És mimódon lehet azoknak mindenikét orvosolni, kezd el az elsón, végezd az utolsón?
 Mitsoda a' Fekély és a' Kelevény?
 Miképpen különbözteted meg az Ulcust a' Fekélyt a' Contusiotól, a' Vulnustól, az Abscessustól és apostematól?
 Hányfélék a' Fekélyek?
 Számláld elől a' mennyire lehet a' Fekélyeknek mindenféle nemeit?
 Mitsoda értelemben vagy azokról a' sebes lábu emberekről, kik felül azt mondgyák, hogy öntésbe hágtak, vagy pedig hogy megvesztették?
 Mitsoda a' Caries ossis?
 Mond meg nevezetesen miképpen nevezetnek az ember fején lévő Sebek?
 Mitsoda a' Spina ventosa?
 Beszél elől előttiünk élő szóval és mutasd meg egyszer 's miképpen kellek banni ezeknek a' Sebeknek, fekélyeknek, kelevényeknek mindenféle nemeivel, miképpen 's mivel kell orvosolni, miképpen kell bekötözni?
 Másodszor beszél elől a' Chirurgiában elől fordulni szokott nevezetesebb operatiokat?
 Hány rendbeliek a' Chirurgiai operatiok?
 Számláld elől rendet mind ezeknek a' Chirurgiai operatioknak különb különbféle nemeit, és mellyik azok közül az első?
 Hol és mellyik tagjain vágnak eret az embernek?
 De leg nevezetesebben hol szoktak eret vágni?
 Hány erek vannak az embernek karján, mellyeket szokták inkább megvágni?
 és mellyek azok mutasd meg a' karodon?
 Mit mondanád hozzá, mellyik eret lehetne legbátorságosabban megvágni?
 Miért válogatsz annyira a' karon lévő erekben?
 Mond meg és mutasd meg mit csinálsz minekelőtte az eret megvágnád, mit az ér-vágás közben és mikor már az eret megvágad?

*Mutasd meg azokat az ereket, mellyeket az ember kezén szoktunk meg nyitni,
és miképpen hívják azokat?*
Mitsoda Ereket szoktunk kiváltképpen az ember lábán megvágni?
*Hát mikor a' lába fején sem a Cephalicat sem a' Saphenát meg nem találád,
mit csinálnál akkor?*
*Mit tudsz azokról az erekről, mellyek az embernek az homlokán, halántékján, a' nyakszűrén,
a' Szemének belső végén vagy Canthusán, vagy orra végén, nyakán, nyelve alatt és
szemérmes testén vannak, mutasd meg nekünk azokat, miképpen kell azokat megvágni és
velek bánni? Mitsoda az Ecchymosis, és a' Sugillatio?*
*Mit csinálnak akkor, mikor az érvágás után a' vér a bőr alatt lévő részeket elfutotta, vagy
midőn valamely nervust tenont vagy arteriat megsértettél vagy keresztül is vágta volna,
szerencsétlenségből?*
Mitsoda az Aneurisma?
Mitsoda a' Varix?
Mitsoda a' köppölözés és mimódon megyen végbe nem kétlem hogy ne tudnád.
Mitsoda a' Nadály vagy Pióca szivatas? Hol szoktunk szivatni és mimódon megyen végben?
*Mitsoda a' Fontrentus vagy Fontenella, Hányféleképpen szokták azt
az ember testén csinálni?*
Mitsoda a' Cauterium? és hányféleképpen szokott az végre vitetni?
Miképpen szoktunk a' Cauteriumokkal élni és mitsoda nyavalyákban?
Mitsoda a' Verruca?
Mitsoda az Amputatio?
Mitsoda a' Trepanatio?
Mimódon szokta kivenni, midőn az ember fülébe vagy szemébe be-esik valami?
Mi a' fistula lacrimalis?
*Láttad-e hogy a' belső Hályogot a' Cataractat vagy Suffusiot miképpen veszik le és miképpen
vannak az afféle Patiensek?*
Mitsoda az Ozaena?
*Mit mondanál az aphtának Száj kelevényeinek Squinantzianak, nyakon való kelevénynek,
Angiomanak, torok-gyéknak meggyógyítások eránt?*
Mitsoda az orrban nőni szokott Polypus vagy Habarnitza?
A' nyul száju embernek ajakit össze tudnád-e rendesen varni?
Mitsoda fogvonóid vannak, hozd elől, mutasd meg és mindeniket nevezd a maga nevével?
*Midőn a' gyermekeknek fogok nehezen furják magokat által az inyeken, megtudnád-e
helyesen az inyeket vágni, és a' fogon szabaditást tenni?*
Mitsoda különbség vagyon az Epulis és a' Parulis között?
Midőn az embernek leragadt a' nyelve, feltudnád-e azt vágni modosson?
Mit értesz azon, midőn hallod hogy Békája ereszkedett?
*Hát midőn valakinek torkán csont, halszálkája, szilva mag, babszem és efféle egyéb akad,
miképpen kell rajta segíteni?*
Mitsoda a' Struma, Scrophula vagy Bronchocele?
Mitsoda a' Setaceum? és tudnád-e aplicálni?
*Tudod-e a' Vesicatoriumot aplikálni az ember testén holyagot szivatni? mitsoda nyavalyák-
ban szoktuk azt cselekedni? mellyik tagjain szoktunk az embernek holyagot szivatni?*
*Ha tudod, mitsoda a' Kristelyezés és fetskenedezés, vagyon-e mindezekhez alkalmas
szerszámod, mutasd meg? és mitsoda részein szoktál az embernek ezeket az opertatiokat
végben vinni?*

Mit kell ahhoz csinálni, mikor a' gyermekágyas asszony mellyének bimboja nintsen és a' befordult egészen, vagy megszőmörködött, kisebbedett, vagy kifakadott?
 Az asszony ember mellyében való Rákoknak nemeivel mit kell csinálni?
 Mitsoda a' Paracentesis? és hányféle?
 Mitsoda a' Sectio Caesarea, vagy Partus Caesarens?
 Ha tudod mitsodák a' Sérvek, Romlások: a' Herniak, számláld elől azoknak nevezetesebb nemeit, hadd halljuk rendel?
 Mitsoda a' Ramex Varicosus vagy Crisvata:
 Mitsoda a' Phimosi és a' Paraphimosi?
 Hát az ember virgájának frenulumát feltudnád-e vágni, midőn az meg görbedett, vagy pedig a' mostan született gyermek virgájának midőn nintsen vizellő lyuka, mit csinálnál azzal?
 Mitsoda a' Catheterismus?
 Hiszed-e hogy a' Bábaság a' Doktorságnak nevezetesen a' Borbélyságnak egy legnevezetesebb része volna?
 Kit hívnak lyukatlan leánynak? tudnád-e rajta segíteni?
 Mitsoda az uterus procidentia, avagy a prolapsus uteri?
 Mitsoda a' procidentia vulvae, vagy vagina uteri procidentia?
 Mit értesz a' Suppositoriumon?
 Hát mikor a' kiseded gyermeknek all-felét a' természettül bezárva találod, miképpen nyitod ki annak ajtaját? és mi az anus clausus: Mitsoda az ani procidentia?
 Mikor a' seggi karimája körül (:Sphincter ani.) holmi tsomodzások, tsimbókók, fűgék, gombás husok nőnek ki, miképpen bálnál ezekkel?
 Mitsoda a' Haemorrhoids, Arany Ér? és hányféle az?
 Mitsoda az ani fistula?
 Mitsoda a' Paranychia vagy Panaritium?
 Mitsoda a' Ganglium?
 Tudod-e mit kell akkor csinálni, midőn vagy kezünkhöz vagy lábainkhoz a' Tendokat, a' motsingos Inas husokat ketté vágják, nevezetesen pedig az Achillens Tendot?
 Miképpen bálnál azokkal a' lábunk ujjain nőtt kemény Börgökkel, mellyet Deákul így neveznek, hogy Clavi pedum?
 Kit hívnak Varusnak és kit Valgusnak, mindeniken mi módon lehet segíteni?
 Hallottad-e valaha hírét az Infusoria és Transfusoria chirurgiának, hogy mi légyen az mindenik?
 A' Holyagos Himlőt miképpen oltyák be a' kis gyermekbe?
 Mellyek azok, a mellyek a' sérelmes Tagoknak helyesen leendő bekötözésekre szükségképpen megkívántatnak?
 Mit hívunk Tépésnek, Linamenta carpta, és sodrásoknak glomera

5. ábra: Weszprémi István: Borbély Részek kézírata első oldalának másolata

avagy plumaceola? és mivégre valók azok?
 Mitsodák a' Turundák és mire valók ?
 Mit hivunk pulvillusnak vagy Spleniumnak ?
 Számláld elől és mutasd meg rendet először a' legnevezetesebb Fasciakat avagy Faslikat ?
 Azon kívül számláld elől még és mutads meg a' Faslikat és lekötözések vagy bekötözéseknek
 's Vintsuraknak több egyéb nemeit, hogy miképpen kellessék az embernek mindenik
 sérelmes tagját, fejét, nyakát, mellyét, hátát, kezeit, lábait bekötözni?
 Minemü orvoságokat kell a' Borbélynak mindenkor készen tartani, számláld elől?
 Mondd el utollyára néküink könyv nélkül azokat az egy néhány Regulákat, mellyekre
 szükséges a' Borbélynak mestersége gyakorlása közben halgatni?

1. **Regula.** Valamint szintén az okos és tanácsos fejedelem minden urakat és modosokat elébb
 elkövet, s utollyára ugy nyul a' fegyverhez: ugy a' Doktorságban de-kivált
 a' Borbélyságban is könnyebb orvoságokat először megpróbálni, aztán kell
 a' keményebb orvoságokhoz a' vashoz és a' tüzhöz nyulni!
2. **Reg.** Böltsen mondgya Cicero: A' Doktoroknak szokása az, hogy a' kicsiny nyavalyákat
 gyenge orvoságokkal gyógyitják, de a' veszedelmes és sullyos nyavalyákban erős és két-
 séges kimenetelü orvoságokhoz is hozzá nyulnak.
3. **Reg.** A' terhes nyavalyákban jóllehet kétséges kimenetele legyen is a' dolognak, de jobb
 valamelly azokat tenni, mint a beteget egészen vesztében hagyni. (Celsus)
4. **Reg.** Az elnehezedett veszedelmes nyavalyákban az utolsó eszközöket kell elől venni.
 (Hippocrates)
5. **Reg.** A' Borbély senkivel kegyetlenül ne bánnyon, ha könnyebb uton és módon a' dologhoz
 hozzá juthat: annakokáért sem a Sérésben, sem a' kőben, Fenében, rákban nyomorgókat
 ne messe, mig könnyebb orvoságokkal étetheti.
6. **Reg.** Mindazonáltal ha a' szükség ugy hozza magával, fedékeny ne legyen, se pedig
 késedelmes, mert a' késedelem gyakorta nagy károkat okoz, ellenben bátor szívü legyen,
 és mind azokat a' beteg körül végben vinni el ne mulassa valamellyek annak megtar-
 tatására tartoznak. A' meggyogyithatatlan ágot el kell metszeni, hogy az egész testet meg
 ne vesztegesse!
7. **Regula.** A' melly Nyavalyában nem fog az orvoság, vassal kell az körül forgolodni: ha
 a' vas nem használ tüzzel kell próbálni, ha a' tűz sem használ, az a nyavalya meggyó-
 gyithatatlan. (Hippocrates)
8. **Reg.** Midőn a' Borbélyok veszedelmes nyavalyáknak meggyógyításában valamely kétséges
 kimenetelü eszközökhöz nyulnak, helybe kell azt hagyni, ha nintsen más egyéb mód a'
 Beteg megtartásában azon kívül. (Celsus)
9. **Reg.** Az okos Doktor hozzá sem nyul az olyan Beteghez, a' kit lát hogy többé nem életre
 való, hogy ne vádoltassék arról, mintha ő ölte volna azt meg, a' fejnek szükségképpen a
 halált kellett látni. (Celsus)
10. **Reg.** A' Hideg igen ártalmas mind a csontoknak, mind a' fogaknak, mind a'
 Nervusoknak, mind a' Hát gerintzen le nyuló velőnek, mind pedig mindenféle sebeknek,
 a' meleget pedig nagyon szeretik. (Hippocrates)
 Semmiféle kövérséget vagy olajt nemjő a' Csontokhoz értetni.

A Plenck József-Rácz Sámuel féle „*Borbélyágnak eleji*” csak 10 évvel később jelent meg, bizonyára létezett valami kéziratot jegyzet, melyből a magyar vidék mesterborbélyai ismereteiket szerezték. Ugyanis nem találni nyomát, mintha Wespriemi „tanfolyamot” tartott volna nekik. Nagy reményű debreceni doktorunk felelevenítette kapcsolatát a birodalmi egészségügyben illetékes G. van Swieten udvari főorvossal, barátságukat ezentúl hollandiai szálak is erősítették. Már a kolozsvári kis könyvhöz előszót írt a nagy támogató, fordítása a következő:

„Szívesen megvallom, én a magyar nyelvet-amelyet bár szeretek-nem értem olyan jól, akadály nélkül mindent megérthetnék, mégis jól esett neked fáradozásom, amelyet orvosi könyvednek-amely a gyermekeknek születésüktől fogva hároméves korokig tartó nevelésről szól olvasására fordítottam. E kísérlet erősebbé tesz mások elolvasásában is, e munkácska hasznos volta miatt megérdemli, hogy közreadják. Igaz ugyan, hogy könnyebben kicsavarhatod Hercules dorongját a kezéből, mint az asszonyoktól az előítéletet, mégis nagy a reményem, hogy az okosabbak legalább felelőszélnék, és a család atyákat megtanítják azokra figyelni, ami hasznos.

Isten Veled. Engem Szeress.

Bécs, 1759. ápr. 24.”

A fenti sorok önmagukért beszélnek. A címzett Wespriemi az első hazai könyvének előszavában már sejtetni engedi egy hazai bábakönyv megírásának szükségét. A következőket címezte Tholdi Ádám erdélyi országos táblabírónak:

„Méltóságos gróf Uram, mellyet Nagyságodnak engedelmevel bátran emlétek: Közönségesen fájlaló dolog, hogy a' Bába Mesterségnek vastag tudatlansága miatt olly sok ezer Lelkeknek kell el-veszni, vallyon nem könnyen lehetne-é arról tenni minden nevezetes Társaságokban az Elöljáróknak, nem lehet-é könnyen ezt a' Doktorságnak egyik szükségesebb részeit az Emberi Nemzetnek hasznára mi közöttünk-is lábra állítani? meg-untam már hallgatni a' szegény Asszony Népnek sok panaszát, melly nagy és el-felejthetetlen sérelmeket vesznek Naponként az okatlan vélek való bánás miatt.”(21)

A felpanaszoló kérdés nemcsak és nem is az erdélyi főúrnak szól. Önmagát biztatja az úttörő szerepre, miként Londonban tette, a *Succincta Biographia* esetében pedig később vállalta. Bécs hozzájárulásán most már nem múlt, bár a kedvezőbb demográfiai tendenciák befolyásolásának támogatására még e téren is számíthatott. Hiszen a birodalom erejét nem utolsósorban az „emberanyag” száma és minősége határozta meg. A bécsi Trattner-nyomda megjelentette „állami támogatással” Crantz tanár bábakönyvét (1756) ám cirkalmas gót betűit a magyar Alföld szülész női aligha tudták olvasgatni.

6. ábra: Crantz: Hebammenkunst címlapja

Barátian hivatalos biztatás idejében érkezett, méghozzá G. van Swieten részéről:

„Néhány esztendővel ezelőtt én voltam a serkentője Crantz úrnak, aki a szülészetet adta elő, hogy erről a mesterségről egy kicsiny, de mégis komoly, hasznos és elsősorban a szülészetet előadók számára alkalmas munkát írjon. Ő e munkácskát németül megírta, s ha a nyelvekre lefordítanátok, igen hasznos lenne.

Isten Veled, Éljd boldogul!

Bécs, 1763. február 18.”

A majdani előszóként megjelenő levélhez Crantz is hasonlót küldött. Miként az előző, ez szintén latin nyelven íródott, gesztusként abban a lateiner, gótbetű ellenes honi hangulatban. Íme a magyar fordítása:

„Van Swietennek dicsérmie kellett fáradságodat, amelyet a szülészeti ügyére akartál fordítani. Én magam is nagyon helyeslem, midőn megtudtam azt, hogy mi volt Nálátok a szülészeti helyzete, mielőbb tudatnám, hogy első leszel Magyarországon, aki a fáklyát felemeli, mint ahogy első voltam én is Ausztriában...

Bécs, 1763. július 20.” (22)

Mindkét levél megjelent a kis bábakönyv előszavában, reprint kiadása *Lampé László* professzor ügybuzgalma révén hagyta el a debreceni nyomdát. Ma is olvasmányos és tanulságos. A fordítás a kor szokásainak megfelelően nem szószerint értendő. Találébb a „magyarítás”, a

nyelv szép szövetébe, tartalmat kifejező mintázatába is szőtt egy kis hazai színt. Emeli a könyvecske „önállóságát” és használhatóságát, hogy függetlenül hozzá Heister és Deventer munkájából (23) ábrákat illesztett, s azokat magyarázattal látta el. Így lett a szövege 12 oldallal hosszabb és 17 figurával szemléltetőbb. A kettő és fél oldalas toldalék a bábák köteleességéről szól, ma is megszívlelendő szempontok szerint: A fametszetű ábrákat Endrédi József készítette, a tipográfia tára illusztrációs műfajjal bővült. Janstits Gabriella ismertette az Orvostört. Közlemények 18. kötetében.

Az első magyar nyelvű bábakönyvet a debreceni szülésznők a kötelezővé tételtől függetlenül is szívesen használták. A Margitai-nyomda 1766. évi remekléséből egy példányt van Swieten átnyújtott az uralkodónőnek, aki a valaha gyanús Weszprémit gyémántokkal ékesített éremmel ajándékozta meg a „nép bajait orvosló” könyvéért. A nyomda részéről „árkusonként való revízióért” 27 krajcárt érő egy példányt adtak Weszprémi Istvánnak, amit azonban kevésnek ítélt, s folyamodására még két példányt utaltak ki a következő évben.(48) Honoráriummal akkor sem kényeztették el a debreceni orvosszerzőket.

B Á B A MESTERSÉGRE TANÍTÓ K Ö N Y V.

Méllyet

KRANTZ HENRIK NEPOMUKJÁNOS,
AA. LL. és MED. DOCT.

MEDICINÆ és BABA PROFESSOR,
FELSŐGES TSÁSZÁRI és APOSTOLI
KIRÁLYNÉ ASZSZONYUNK

TANÁTSOSA,

A' Leopoldino-Josephina Académiának
Nat. Curios. Adjunctussa, és a' Florentzai
Botan. Societásnak Társa irt a' Bétsi
Universitásban NĚMET Nyelven
a' Köz-Jónak hafznára.

Moflan pedig MAGYAR Nyelvre fordított
WESZPRĚMI ISTVÁN
MED. DOCT.

DEBRETZENBEN,

Nyomt: MARGITAI ISTVÁN által,
cło 1000 LXVI. Eztend.

7. ábra: Weszprémi István: *Bába Mesterségre tanító Könyv* és facsimile kiadás címlap másolata

Debrecen doktoraira már az ötvenes évek végén annyi feladat hárult, hogy az öreg Buzinkai és a fiatal Weszprémi alig tudott azoknak eleget tenni. Rövidesen, 1759-ben új munkatársat kapott *Csapó József* személyében. Ő az első magyar nyelvű gyermekorvosi könyv szerzője, botanikusként összekötő kapocs Mélius Juhász Herbárium és Diószegi-Fazekas Fűvészkönyve között. Elképzelhető, mennyi közegészségügyi teendő akadt egy csatornázás nélküli népes, állattartó alföldi településen. A gyógyítás, a gyógyszertárak ellenőrzése és még sok minden mellett a törvényszéki orvosi teendőket is el kellett látniuk. A debreceni születésű jeles orvostörténész Magyary Kossa közöl egy 1760-ból származó jegyzőkönyvet, mint a magyar kriminalisztika kezdeteinek klasszikus darabját. Történetesen Dúl Mihály jó módú polgárt egérkövel (arzénal) mérgezett főtt kukoricával akarta eltenni láb alól a felesége. A kukorica leve gyanúsán zavarosnak tűnt, ezért a sértett följelentette feleségét. A kivizsgálást Weszprémi és Csapó doktor végezte, melyről a következő írásbeli véleményt szövegezte Csapó József az illetékeseknek.

„Tekintetes Úr, Bíró Uram!

Azon sárgálló színű zavaros vizet, melyet Dúl Mihály uram Házából elvittünk, Kazai Sámuel Úr Patikájában Doctor Weszprémi István Urammal együtt examináltuk: Ezen két itzéni főtt kukoritza vizül különös tiszta fehér poharakba egy keveset töltvén: először töltöttünk egyikébe *alcalicus Liquort*, minémű az *Oleum tartari per deliquium* és a *Liquor* azzal a vízzel kevésse effervescált a sárgálló és zöldellő színre vált, egy két minuta alatt pedig, az üveg fenekére fehér por *praecipitálódott*; melynek oka ez: mivel *alcalicus Liquorok* az *mineralis acidumokkal*, minemű az *Arzenicum is*, efféle változásokat tenni szoktanak. Az többi Üveg Poharakban pedig azon tengerinek az levére *acidus corrosivus Liquorokat*, minemű az *oleum vitrioli* és *Butyrum Antimonium*, töltvén, ezek által az *ad fundum praecepitatio* nem lött; Az *Mercurialis Sublimatus corrosivus pora is*, az egyik üveg kis pohárba levő tengeri levében vetvén, azt nem mutálta, mellynek oka ez: Mivel az *acidus mineralis Liquorok* és Vizek közé, mellyeknek másféle *Acidum minerale*, minemű az többek között az *Arzenicum is*, vagyon téve és solválva, azok ezeket soha nem mutálják, hanem *immutate* össze zavarodva maradnak, mint itt ezen *Experimentumban is* a dolog szemünk láttára meg lett. Ezen tengeri főtt vízből azért ablakban egy cserépből fél üveg pohárra öntvén, egy fertály óra alatt az melly Legyek reá szállottak mind el vesztek, szám szerént száz és harmintz. Az Fazékban, mellyből a tengeri kitöltődött, elvesznek vala 658 legyek, mintegy fertály óra alatt. Ez órában a nevezett fazékban főtt tengeriből az utzában a Patika előtt legellő *Eszernyiné asszony* hat rendbeli *Ludgyának* egy fél csű szemeket eleibe hányattunk, mellyeket azon ludak meg is ettek azonnal, de utánna hamar kevés Minuták alatt ki hányták szerte széllyel hét tetszetős helyeken iván szüntelen az vályuból az vizet és fejeket rázván. Ezek utánna az Fazék oldalán és fenekén levő fehér és sárga egyveles port *confrontáltuk* az Patikában tartott sárga és fehér *Arzenikummal*, mellyhez is hasonlóknak lenni tapasztaltuk, majd tűzre vetvén fehér füstöt láttunk és foghagyma szagot éreztünk. Mellyeket ilyenképen hivatalunk szerint, mint illik, híven és alázatosan bemutatunk.”(4)

Ez a vizsgálat több mint két század távlatából is szakszerű. Egyben érzékelteti, mi minden-nel kellett foglalkozni ennek a két derék doktornak. Pedig enyhén szólva nem voltak túlfizetve.

Az orvostörténészeknek is kiváló *Szodoray Lajos* találta meg a Debreceni Városi Levéltárban azt az írásbeli utasítást, melyet a magisztrátus adott ki 1768 április 4-én Weszprémi István és Csapó József városi orvosok részére. A latin nyelvű instrukciót fordításban tette közzé az Orvostörténeti Közlemények 18. kötetének 132-140. oldalán. Érdemes újra szószerint idézni:

„**1-o.** Ne vonakodjanak segítséget nyújtani a betegeknek vagy gyengélkedőknek, ha hozzájuk fordulnak, bármilyen társadalmi helyzetű is legyen, esetleg nyomorúságos is: személyválogatás és minden más tekintet nélkül minden szükségben siessenek segítségükre. Ha beteghez hívják minden késedelem nélkül, haladéktalanul menjenek el, és amennyiben rajtuk áll, gyorsan nyújtsanak nekik segítséget, nehogy a betegség a halogatás miatt súlyosabb legyen, vagy gyógyíthatatlanná váljék. Ha elkezdték a gyógykezelést, ne hagyják abban, hanem szorgalmasan folytassák és főleg ha gyakrabban hívják, türelmesen látogassák a beteget, vigasztaljanak, érdeklődjenek a betegség állapota felől, indokolt esetben írjanak elő gyógyszert és ahol szükségesnek látják, az ő jelenlétükben adják, vagy alkalmazzák, annak használatáról, az előírt életmód betartásáról (dieta) a beteget, vagy az őt gondozókat kellően oktassák ki. Tegyenek meg mindent, ami a jó orvos kötelességéhez tartozik, legyenek mindenki iránt, ki segítségükre szorul, barátságosak, készségesek, emberségesek, nyájasak, jóságosak, szolgálatkészek és jó szóval is bátorítsák a betegeket, öntsenek beléjük lelket és vigasztalják őket.

2-o. A szegényeket és szűkölködőket ilyenek itt nagy számban vannak akik csak csekély honoráriumot tudnak felajánlani, vagy éppen semmit, mert nem fizetőképeseek, ingyen és készségesen támogassák, nemcsak azzal, hogy gyógyszert rendelnek nekik, hanem szükség esetén látogassák meg és vizsgálják is meg őket. Különböző kötelessége ez a rendes (hivatalos) orvosoknak, kik hivatalos és tisztességes fizetést kapnak, hogy a szegényeknek legyenek segítségükre, nehogy mindenkitől elhagyatva nyomorult barom módjára pusztuljanak el.

3-o. Gyógyszert olyat írjanak elő, mely biztos és veszélytelen, használatban ki van próbálva és tapasztalat szerint bevált: a városi gyógyszertárból rendeljék a beteg állapotának és képességének megfelelően.

4-o. A recepteket a gyógyszertárba küldjék, ők maguk ne árusítsák saját gyógyszereiket, akár egyszerűek azok, akár összetettek. (simplicia, composita).

5-o. A hozzájuk forduló betegekről, akár hívatják őket, akár személyesen keresik fel az orvost ne kérjenek sokat (taxával túlságosan meg ne terheljék). Elégedjenek meg az évi fix fizetésükön túl az itt elrendelt taxával. Egyszerű vizsgálatért és receptírásért, akár otthon keresi fel a beteg az orvost, akár máshol: Krajcár 12.

Ha házhoz hívják őket és ott kezelik a beteget és írják receptet: Krajcár 17.

Ha a beteget gyakrabban kell meglátogatni, minden vizitért Kr. 17.

Éjszakai látogatásért Kr. 34.

Ha súlyos betegség esetén a beteg kivizsgálásához orvosi konzíliumot kell összehívni, minden egyes orvosnak, akit bevontak a tanácskozásba, magának a fizikusnak is egyenként: Forint 1, Krajcár 30. Ez a taxa kizárólag csak a helybeliekre érvényes. Ennél többet ne hajtsanak be, kivéve ha a betegség súlyosabb volt, és hosszantartó nehéz gondot jelentő előkészülettel olvasást, utánajárást és tanácskozást igényelt. Akkor ugyanis munkájukkal arányban álló díjazást kérhetnek, amelyet itt nem lehet megállapítani, hanem az orvos és páciens méltányos megegyezésére bízunk. Egyébként ha valaki önként, saját jószántából, emberségből, vagy hálája jeléül többet ajánl fel, vagy bármimód kedveskedni akar, szabadon el lehet fogadni.”

Szakítsuk meg a tanulságos felsorolást nem kevés időszerű utalás idekívánczása miatt. Ma a „magnetizált csodavíz” orvosi árulása egyben a régi regulák etikájának az elárulása. Még orvoshiány sem indokolja ezt a Hippokratészt lejárató hipokritaságot. Van mit tanulnunk az osvostörténelemből.

„6-o. Ha idegen beteghez hívják, különösen messzeeső helyre, a magisztrátus tudta és engedélye nélkül ne hagyják el a várost, főleg mindketten. És távollétük idejére gondoskodjanak pacienseikről, magukat más orvossal helyettesítve.”

A 7-9. közötti kötelesség-felsorolás főleg a gyógyszertárak és az orvosok kapcsolatával foglalkozik. A 10. passzus szerint:

„gondoskodjanak, hogy arzént vagy más mérget a magisztrátus tudta és írásbeli megbízása nélkül, továbbá a főbírónak vagy helyettesének rendelete nélkül a gyógyszertárból semmiféle jogcímen ki ne adjanak.”

Ebben Dúl Mihályék esete is közrejátszott. A 11. paragrafus a sebészek vizsgáztatásával és ellenőrzésével, a 12. a bábakérdéssel foglalkozik. Fontossága miatt már mindkettőről szoltunk.

„13-o. Hullák, sebek, betegek és bármilyen gyengélkedők vizsgálatánál, amelyeket a magisztrátus rendeletéből kifolyólag kell végezniök, úgyszintén orvosi kérdésekben, melyeket hozzájuk intéznek, tegyenek jelentést és mondjanak véleményt lelkiismeretesen, megfelelő okfejtéssel. Ezt írásban terjesszék elő és megfelelő formában nyújtsák be a magisztrátusnak.

14-o. A szegényházakat legalább havonta személyesen ellenőrizték és a szegények részére, kik gondozást igényelnek, adjanak gyógyszert, amely könnyen elkészíthető, vagy ha szükségesnek ítéltetik a magisztrátus tudtával és hozzájárulásával a gyógy-szertárból hozassanak.

Debrecen, 1768. április 4.

Locus Sigilli Civitatis. NN. Debrecen szabad királyi város szenátusa és főbírája. Kiadva általam L. D. főjegyző.” (49)

Fizikus ordináriusi kinevezésének negyedik, valamint „*A' Kisded Gyermekeknek neveléséről*” szóló első könyve megjelenési évében (1760) vezette oltárhoz *Kapros Éva* debreceni hajadont, aki sajnos korán, már 1765 szept. 22-én özvegyen hagyta. Házasságukból Zsuzsanna nevű leányuk, valamint István és Imre fiuk született, de csak Imre érte meg a felnőtt kort. Családi sorsa is igazolta könyvei időszerűségét. A gyászév letelte után a bábakönyv megjelenésével egyidőben újra házasodott, ezúttal a szikszói özvegy Boldizsárné *Miskolczi Máriát* vette el. E házasságukból öt gyermekkel gyarapodtak, de kettő közülük „*hamar a mennybéliek közé költözött*”. Majd 1783-ban mind István, mind a szép reményekre jogosító Imre fia is elhunyt, aki a kollégiumi könyv szerint „*hosszabb életet érdemelt volna*”. (33) A család férfiutód nélkül maradt. Az életben maradt három lány közül Zsófia a török-szentmiklósi postamester, Julianna Földi János orvosdoktor, Zsuzsanna pedig Ormós András teológus professzor felesége lett, ez utóbbi házasságból született az egyetlen unoka: Ormós István. Visszakanyarodva termékeny éveihez, autobiográfiája szerint: „*kapott ugyan évi fizetésképpen 200 forintot, de mindamellett kénytelen a saját pénzén váltott házacskában lakni, királyi cenzust és plebejus adót fizetni, valamint egy császári katonát eltartani*”. (24) Magánrendelésre alig maradt ideje. Már 1759-ben Hatvani István vette át egyik illusztris betegének kezelését. Weszprémi vagyoni helyzetét Zoltay Lajos ismertette Magyary Kossa professzorral. Ezek szerint „*háza volt a régi Váradi-utcán (újra Piac utca) a mai megyeház és zsidótemplom közt, két tímármester szomszédságában. Takaros kis ház lehetett, nagy tágas telekkel, mely után 4 Frt. 58 dénár adót fizetett. Örökösei ezt a házat 1807-ben 14 ezer rénes forinton eladták egy Oláh János nevű civisnek. Ezenkívül volt öt és fél kapa szőlője (egy kapa=amit egy ember egy nap alatt megkapál), négy fejőstehene, 3 járó lova, 4 gulyabeli marhája, 4 kas méhe (akkor cukor helyett még mézet használtak), három nyilas földje (egy nyilas=9 ezer négyszögöl, kb. 15-16 hold), másfél szárazmalma. Összesen körülbelül 18 frt adót fizetett: egy jómódú polgárember adóját: de orvosi keresménye után nem fizetett adót, azt tehát nem tudjuk, mekkora lehetett.*” (4) Az ingatlanokra bizonyonnyal házasságai révén tett szert, szerény fizetése (az ország legrosszabbul fizetett tisztiorvosai közé tartozott) mellett szükség is volt rájuk. Miként mestere, ő is szabályszerűen gazdálkodott, illetve intézőként irányította kis birtokát. Már amennyire futotta idejéből. Ugyanis „*az írás ördöge nem hagyta nyugton*”, közben lefordította és kiadta *Edward Wood* angol lelkész-orvosnak a vidéki idillt dicsérő kis könyvét. Ezzel is gazdálkodási kedvét hangsúlyozandó. A könyv címe: „*Gazda Ember' Könyvetskéje...*” kiadási éve: 1768, megjelenési helye: Szeben. Valószínűleg Bod Péter szorgalmazására, akivel ekkor már levelezési kapcsolatba került.

8. ábra: Weszprémi István: *Gazda ember könyvetskéje...* címlap másolata

A Julow-Tóth szerzőpáros Pozsonyt és 1776-ot ír, az egyetlen hiba a különben kitűnő tanulmányukban. (1)

Nem tudni, mennyire tervezte meg publicitását, ám az eddig kinyomatott három könyvén Kolozsvár, Debrecen és Szeged osztozik, s e virtuális háromszögnek átfogója köti össze Erdélyt az Anyaországgal.

A nyolcvanas évek első fele kritikus periódus az amúgy sem könnyű életében. Némi vigaszt jelentett, hogy külföldön megjelenő művei elismeréseként a göttingai, lipcsei és jénai tudós társaság egymás után választotta tagjai sorába: „közmegegyezésből s a szokott petsétes *Diplomával megtisztelte.*” (35) Miután tudós professzor Hatvani 1786-ban elköltözött az örök vadászmezőkre, stílszerűen szólva a diabólikus halhatatlanságba, Weszprémi Váradi-utcai háza egyre inkább a tiszántúli szellemi élet központja lett. Többször meglátogatta Kazinczy, ismét levelezni kezdett Pray Györggyel, de már nem biográfia-ügyben. Batsányi Jánossal is felvette a kapcsolatot. Akkortájt járt Debrecenben a híres angol utazó, Robert Townson, aki „*az Edinburgh-ban tanult Weszprémi doktort is meglátogatta.*” (37) Ez a derék brit tévedése, de kétségtelen, hogy véle az anyanyelvén tudott társalogni. A kilencvenes évek elején háza már a debreceni fiatalok találkozási helye, s ebben nyilván a három lányas családapának is szerepe volt. Egyre többször ellátogatott hozzájuk a rendkívül tehetséges Földi János orvosdoktor, s 1790 április 14-én feleségül vette a nála 18 esztendővel fiatalabb mindössze 17 éves Weszprémi Juliskát, életének későbbi megkeserítőjét. Ezt a szerencsétlen házasságot nem feladatunk értékelni. Apósa révén nyerte el 1791-ben a hajdúkerületi főorvosi állást, Hajdúhadház központtal. A debreceni orvostudós otthonát Csokonai Vitéz Mihály már a seborvos apja révén is ismerte, de Földi barátsága és Juliska szerelme egyre gyakoribbá tette ezeket a látogatásokat. A filológusok szerint itt kapott ösztönzést a zseniális poéta a Rácz Sámuel könyvéhez csatolt üdvözlő vers megírására. (36)

A Weszprémi-házban Fazekas Mihály főhadnagy, költő és botanikus is megfordult, de nem tudni, milyen forrás alapján tette meg a biográfus „gőzhangya” Szinnyei őt Weszprémi egyik vejének! (38)

Főműve: a Succincta Biographia

A felvilágosodás százada az enciklopédiák kora, nemcsak a franciák híres sorozata miatt. Hiszen Apátzai Csere és Bél Mátyás már csinált valami hasonlót! Megnőtt azonban a szellem embereinek személyiségi súlya, s ezt művekbe igyekeztek integrálni. A sort Czvittinger Dávid *Specimen*-je nyitotta meg, majd a jezsuiták következtek: Pray György *Annales*-e, Felker András *Res Literaria*-ja, Kaprinai István és Hevenesy Gábor munkássága, valamennyien Weszprémi kortársai.

Debreceni doktorunk hamar felfigyelt erre a historikus-enciklopédikus iskolára. Műveiket olvasta, felvette velük a levelezési kapcsolatot, nem pusztán magánpasszióból. Hasonlót akart ő is, a magyar medicina múltjának biográfias lajstromozásával. Talán legnagyobb hatást tette rá az Erdélyben élő magyarigeni lelkész: Bod Péter. Egymás iránti érdeklődésük határfokára jellemző, hogy a szebeni kiadású 1766-os *Magyar Athénás*, nyelvünkön az első irodalomtörténeti életrajzgyűjtemény már nemcsak az 1760-ban megjelent „*Oktató könyvecskét*”, hanem az Athénással egyidejű bábakönyvet is említi. Egyben tudatja célját: „*Segélje az Isten, hogy a' mint meg ígérte, a' Magyar Nemzetben élt Orvos Doktorok életét is ki dolgozván botosáthassa Világra.*” (25) Ez az első híradás a biográfia készülésétől. Legelső epistoláját 1769 január 2-án küldte az Erdélyben nevelősködő Cornides Dániel történésznek (szintén jezsuita), latin nyelven: „*Néhány év óta Magyar- és Erdély Ország orvosainak történelmén dolgozom... kérve kérek, sőt a tudomány közös szent ügyére hivatkozva könyörgök, szíveskedjél az ügyet*

közreműködéssel támogatni, s amit a honi orvosok történetének megvilágosításához és teljesebbé tételéhez tartozónak vélsz, velem kellő időben közölni szíveskedjél.” (11) Cordinestől tényleg felbecsülhetetlen értékű levéltári támogatást kapott. Azt követően felvette a kapcsolatot korának egyik legnagyobb könyvgyűjtőjével és irodalompártolójával, a Pécelen élő Ráday Gedeonnal, hozzá az alábbi levelet írta 1769 január 22-én.

„*Tekintetes Nagy érdemű jó Uram! Bizonyos relatioból úgy értesültem, hogy az Úr egyéb foglatosságai között, mostan a' Medicusoknak írásai körül szemlélődik: én pedig minthogy már egynehány esztendőnek elforgása alatt a' Magyar- és Erdély Országi orvos Doktoroknak életeket írásával együtt kezdettem egybe szedegetni, és osztán rövidesen in modum Zwittingerianum vagy inkább Boernerianum kidolgozni, egész alázatos obligatioval azon kérem az Urat, a mellyeket ítél az én feltett célomnak elérésére tartozandónak lenni, méltóztassék különös Signaturába tenni: én ha az Urat ezen dologban alázatos de bizodalmas kérések által megnyerhetem, fogok módot benne keresni, hogy mind azt, valamellyet énvelem communicálni méltóztatik az Úr, kezemhez vehessem! Én pedig magamat az Úrnak Úri Gratiájába egészen*

9. ábra: Bod Péter: Magyar Athénás címlap másolata

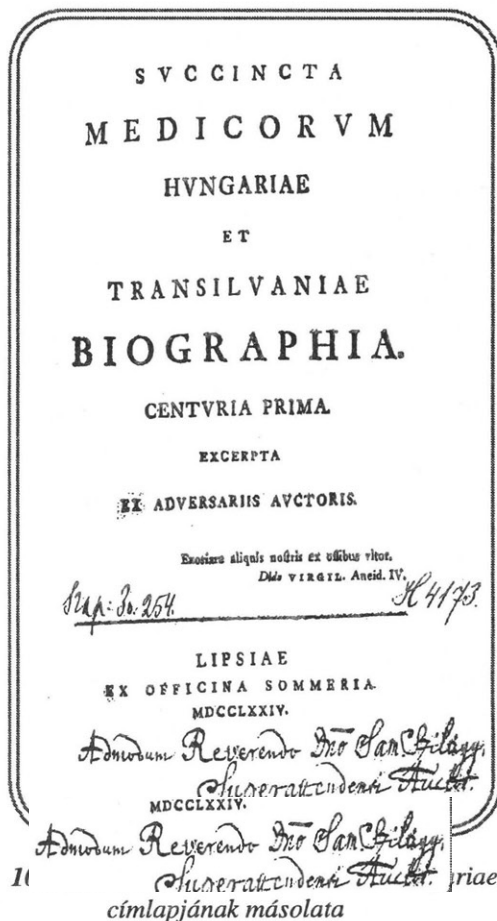
letésem és maradok Az Úrnak Tekentetes Nagy érdemű Jó Uramnak alázatos szolgálja
Weszprémi István a N'Város ordin. Physicusa. Debretzenben ad d. 22. jan. 1769." (11)

Majd egy másik levélben így érvel:

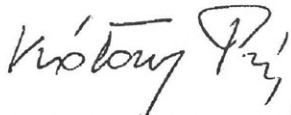
„ha a háborúk hírhedt vezéreit, akik az emberiség pusztítására születtek, s annak vérével kielégülni nem tudnak, az utókor sohasem szűnt meg határtalan dicshimnuszokkal az istenek sorába emelni, több joggal ünnepeljük Aesculapius hű követőit, az emberek életbe tartóit és védelmezőit, akik annyi érdemes polgárt mentettek meg az életnek.” (11)

Ösztönző példákat természetesen a külföldiek közt is talált. Svájcban jelent meg francia nyelven az első összefüggő orvostörténeti munka. (26) Német nyelvterületről különösen E. Baldinger, Friedrich Boerner („*in modum Boernerianum*”), és Johann Jakob Baier biográfiai műve volt rá nagy hatással, utóbbinak az 1728-as kiadású szépen illusztrált könyvét saját példányaként használta. (27) Hogy a példány példa is volt, bizonyíték rá a hasonló szerkesztés, valamint a latin szöveg. Egyedül az arcképek hiányoznak, de jogunk van feltételezni, hogy Weszprémi ikonográfia-mellőzésének objektív okai lehettek. Egyrészt a felének a képét sem tudta volna megszerezni, másrészt az elkészítés kétszer annyiba kerül abban az időben is. Közel 10 esztendő kutatás és levelezés után 1774-ben jelent meg élete főművének első kötete, a: *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia. Centuria Prima Excerpta Ex Adversariis Auctoris* címmel. (50) A lipcsei Sommer nyomda ekkor már a bázeli Oporinus és az amsterdami Elzevir nyomdokaiba lépett. Kiadványaira a könyvtárak felfigyeltek, így az ötlet rendkívül életrevalónak bizonyult. Megjelentetésében segítette Bél Károly András, a lipcsei egyetem tanára, Bél Mátyás fia, filozófus, történész, akadémiai könyvtáros, az „*Acta Eruditorum*” főszerkesztője, ő írt hozzá előszót, kihangsúlyozva, hogy Weszprémi „szinte kézenfogva hívja kutatásra, vizsgálódásra mindazokat, akik az orvosi tudománnyal foglalkoznak, és összegyűjtse azok munkáit, akik ezt a tudományt Magyarországon eddig művelték.”

A kötet címe fordításban: *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz az szerző jegyzeteiből szedve. Adorján dobokai főesperes orvosdokortól Zoltán Józsefig száz szerzőt ismertet alfabetikus sorrendben. A tartalom nem pontos, mert nemcsak az orvosokat „számlálja elő”, hanem minden gyógyító jellegű munka íróját. Elég Apátzai Csere említett enciklopédiájára, Bethlen Kata receptjeire és a herbáriumot író Mélius Juhász Péter debreceni püspökre utalnunk. A hangsúly azonban az orvosokra helyeződött, elég: a két Gömöri Dávid (apja és fia), Hatvani István, Pápai Páriz Ferenc, Rayman János és Sámuel, Torkos Justus János, Vizaknai Bereck György és Zsámboki János nevét említeni. Lexikon-szerű tömörséggel minden lényeges adat megtudható róluk. A biographia első kötetének három változata van, amint arra Durzsa Sándor, illetve id. Módis*

kodnak, következésképpen senki, aki ezzel nem bír, nem mondhatja magát büntetlenül szabadnak. Ez a nemzet csupán Ausztria gyarmata, nemzet, amely a címeket és rangokat bámulja, tarka pompákban és ceremóniákban barbárok módjára gyönyörködik, bálványképeket imád, amelyeket maga alkot magának, prelatusoknak és mágnásoknak, nem a törvényeknek mutat tiszteletet, irigy, állhatatlan, gyáva és nem érdemli meg, hogy valaha is az legyen.”
Ha fiatalabb, azon a májusi hajnalon a Vérmezőn az ő feje is porba hull.

II. ábra: A *Succincta Biographica*
kétnyelvű kiadás előszavához
Kótay Pál aláírása

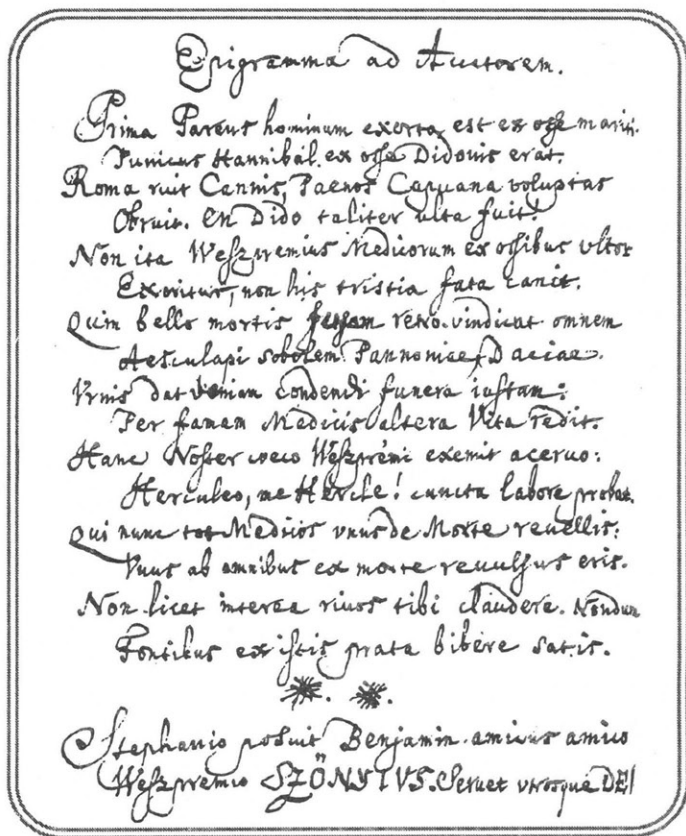
László felhívta a figyelmet. (14) Az első variáns Lipcsében készült Bél Károly András előszavával, a 100. oldalon a szerző önéletrajza, a 202-207. oldalon a kiadatlan műveinek jegyzéke. A második változat elején a Mária Teréziától kapott emlékérem képe található, utána Weszprémi előszava következik. Az emlékérem a császárnőt, mint „Isten kegyelméből való uralkodót” jobbra néző profilban ábrázolja. Hátlapján koronás oroszlán tartja az ország almája fölött a kettős keresztet, körülötte: „*iustitia et clementia*” felirat olvasható. A barokkosan cizellált keret a fejedelmi jelleget jelzi.

A szövegbeosztásban is több eltérés akad. A harmadik variáció megegyezik a másodikkal, csak ele-

jéről hiányzik az emlékérem rajza. Az 1960-ban megjelent kétnyelvű kiadás a három változatot összeházasította. A Mária Terézia-érem másolata a Weszprémi-címszóhoz került a 409. oldal elé, (14) a szerző előszava pedig a függelék után. Példaképeit felsorolja: Czwitinger, Bod Péter, Felker, Kaprinai, Wallaszky, rájuk korábban már utaltunk. Ha elfogadjuk a szerkesztő Vértessy Sándor azon feltételezését, hogy a rézmetszettel ékesített második variáns a bécsi Trattner-féle nyomdában készült 1778 körül (tehát még Mária Terézia életében), okunk van gyanítani, hogy a harmadik változat 1780 után jelent meg. Miután a császárnő és Bél Károly András már nem volt az élők sorában. II. József trónra lépésével új szelek fújdogáltak, az udvar iránti hűségét doktorunk külsőségek helyett a reformok elfogadásával hangsúlyozta. Az első kötetből kimaradt második száz, a *Centuria altera* már bécsi sajtógép terméke, éve: 1778, a nagytekintélyű udvari orvos Störck bárónak ajánlva. Ez a kötet a kiegészítések mellett numizmatikai vonatkozásokat is tartalmaz, pl. a Wirth György címszó keretében bemutatja a Mohácsnál elpusztul II. Lajos király 1508. évi koronázására készült ezüst emlékérmét, hátlapján egy 1544-es keltezésű kétsoros verssel. (28) Kötőredékeken található orvosi sírfeliratok a Monavius-címszó alatt olvashatók. A második rész második kötete vaskosabb, 1781-es bécsi kiadás, tulajdonképpen a harmadik tomos. Bevezetőjében Störck Antal báró itt már jetelseei földesúrként van feltüntetve. Akinek „Orvosi tanítása” 1778-ban Budán magyarul megjelent a leglelkesebb fővárosi honfitárs: Rácz Sámuel orvostanár fordításában. Közben a hazai medicina területén fordulópontot jelentő események történtek. G. van Swieten javaslatára Mária Terézia már 1770-ben orvosi fakultással egészítette ki a Pázmány Péter alapította nagyszombati egyetemet. Ugyanebben az évben megjelent az első nagyszabású egészségügyi jogszabálygyűjtemény, a *Generale Normativum in Re Sanitatis*, 1777-ben a nagyszombati egyetemet Budára helyezték át, ugyanekkor jelent meg az iskoláztatást szabályzó *Ratio Educationis*, (29) így senki nem gondolta, hogy nálunk a felvilágosodás százada a Vérmezőn fog befejeződni és lefejeződni. A pesti Rácz Sámueltól a debreceni Weszprémi Istvánig sokan hittek a kiegyezés folytatásában. A biographia harmadik kötete ráadásul a türelmi rendelet évében jelent meg, amely törvényileg előlegezte a vallási egyenjogúságot. Hogyne lelkesedtek volna hát a derék kálvinista atyafiak. Szőnyi Benjamin, Varjas János és Hunyadi Ferenc ige hirdető köszöntötte Weszprémit versben az 1781-es *Pars posterior* elején. Szőnyi Benjamin latin nyelvű epigrammája a Debreceni Református Főiskola Könyvtára példányában sajtókezű bejegyzéssel megtalálható.

„Annyi orvost, akit most egyedül mentesz ki a sírból, önmagad is kihúzod sírnak a hantja alól.” Szól az egyik kétsoros része. A kötet általános történeti kompendium is, hiszen a gályarabokat kiváltó holland Ruyter tengernagytól II. Rudolf császárig, Rotterdami Erasmustól a historikus Ransanusig több mint 2 ezer jeles személy olvasható a névmutatóban. A numizmatikai rész is lényegesen gazdagabb (főleg Cornides jóvoltából): görög aranypénzekről az Árpádházi királyi garasokig, a Károly Róbert-féle ezüstdínárokig valóságos kis éremtani katalógus állítható össze belőle. Az orvostörténeti rész történeti fejezetekkel kiegészített, de akad benne héber betűs, kabalisztikus amulett, St. Rókuszt ábrázoló pestis elleni mágikus érem, szakszerű járványtani leírások és betegségűző ráolvasásos mondókák, a végén latin nyelvű kőtáblák, már-már „ásatási naplók”, vagyis a múlt bámulatatosan gazdag egyvelege, amelyet egy orvostörténész gyűjtött össze. Leggazdagabb 18. századi forrásműveink közt a helye. (30)

Végül, a harmadik száz, vagyis a negyedik kötet 1787-ben hagyta el a Trattner nyomdát, mely a latin változatban néha egy t-vel, a végén n-nel szerepel. Témára és terjedelempre nézve a legbősegebb. Ez tartalmazza Wespriemi szülészeti oklevelének angol szövegét, van Swieten latin nyelvű leveleit, milyen orgánumok mikor ismertették a Biographia egyenként megjelent kötetét, hogy csak a szerzőre utaló részt hangsúlyozzuk. Így pl. az első tómusról a lipcsei *Commentarii de Rebus in Scientia naturali et Medicina gestis*, valamint a *Wienerische Anzeigen* 1775-ös évfolyama írt, a másodikról az *Allgemeiner Verzeichniss neuer Bücher*, valamint a berlini *Allgemeine Deutsche Bibliothek* 1778. évi 52. száma. Ezeket Wespriemi szószerint közli a „pótlékok” között. A numizmatikai rész külön tanulmányt érdemelne. A lapidáriumi illusztrációk nemkülönben. (31) A quadrilógiából rekonstruálható a magyar történelem, különösen orvostörténeti szempontból. Pápai Párizról pl. 42 oldalas „monográfiát” közöl, belesűrítve Erdély romlásának századát. Jókai innen vette a „Nagyenyedi két fűzfa” történelmi forrásanyagát. A fentiekből talán kitűnik, mekkora szolgálatot tett doktorunk hazája történet-tudományának! Ám tévedés azt hinni, hogy nem tudott kritikus lenni. A sarlatánnak tartott Nedeliczi Váli Mihály gyógyfüves praktikáit ő leplezte le, latin nyelvű művében, magyarul. Hírül adván, hogy készülő botanikai könyve Mélius Juhász Herbáriumának a plágiuma, Torkos Justus 1755-ben azért nem ajánlotta megjelenésre. Ahogy lenni szokott végül mégis kiadták, még Wespriemi életében. (32) Nincs jobb véleménnyel a szerzetes Juhász Máté Házi Patikájáról sem, amely több kiadásban igen nagy népszerűségnek örvendett. Ez a negatív értékelés egyébként a négykötetes mű egyetlen magyar nyelvű fejezete. Külföldön úgysem értették meg, itthon pedig ezt a részt valószínűleg elolvasták. Hon-

12. ábra: Szönyi Benjámín versének sajátkezű bejegyzése

13. ábra: Weszprémi István Mária Teréziától kapott emlékérmé

téneti Társaság 1960 és 1970 között két nyelven, mint a magyar medicinális múlt iránti legnagyobb tartozását. Nem lenne érdektelen egyszer a fennmaradt levelezését összegyűjteni. A Cornideshez írott utolsó leveléből a következő tudható meg:

„Biographiam negyedik kötete, mely minden remény és vigasztalás nélkül Bécsben hevert, s pesti Trattner nyomdájába küldetett kinyomtatás végett, de mivel a mai napig semmi bizonyosat nem hallottam arról, hogy vajon kéziratom most hol bujkál, hogy a pesti Trattner Bécsből, atyjától megkapta-e, vagy sem, ismételten kérve kérlek, gondod legyen rá, hogy azt tőled mielőbb megtudjam. Ha a pesti Trattner a kéziratot már kezeihez kapta, nem kételkedem benn, hogy irántam tanúsított jóindulatodból kifolyólag annak oltalombavételét magadra fogod vállalni.”

A fentiekből egyértelműen kiderül, hogy Cordines volt nemcsak egyik legfontosabb adatközlője, hanem kéziratának gondozója is. Önzetlenül, mert üdvözlő verset sem igényelt az előszavakban. Ám a szövegben hasonlók szerepelnek: Cornides Dániel, a nagytudású hazai történetíró által nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátott okiratból, melyet Kun László király írt alá 1374-ben, nyilvánvalóan kivehető, hogy a szóban forgó XIII. században számos képzett orvos élt Magyarországon, akik sebészkedéssel is foglalkoztak. (31) Ez betekintést enged az illusztris szerző műhelytitkaiba. A címlapon Vienna van feltüntetve, egy levélben pedig a pesti „leányvállalat”, lényeg a Trattner-cég, mely az igényes és szép tipográfiai munkát végezte.

A Succincta Biographia befejezése után már sem idejéből, sem erejéből nem futotta nagyobb munkára. A kalapos király halálával vége a felvilágosult abszolutizmusnak, akcióba lépett a legsötétebb Ferenc-féle reakció. Nincs okunk kétségbe vonni Weszprémi rokonszenvét Hajnóczyék iránt, akár egyik kéziratának rejtegetésével is, (7) ám tény, hogy a vérmezői gyász évében adta ki forradalmiak éppen nem nevezhető könyvecskéjét „*Magyarország öt különös elmékedéseiről*”. Igaz, a téma semlegesnek mondható. Első „*A' magyar Szent Koronáról*” szól, még 1790-ben kezdte írni. Ezzel a korona-kutatás és kultusz egyik elindítója. Megállapította, hogy ez a királyi szimbólum nem azonos Szent Istvánéval, 1071 körül kerülhetett Bizáncból görög házassága révén I. Géza királyhoz. A 66 oldalas elmékedés tulajdonképpen hiánypótló munka, lexikális adathalmazával a biographia „tárgyi” folytatásának tekinthető. A második „*A' Magyar Királyné Vizéről*” szól (*Aqua Reginae Hungariae*, vagy *L' Eau de la Reine d' Hongrie*), mely a 14. század óta szánt Európaszerte panaceának, noha közönséges rozmaring-szesz a teljes összetétele. Harmadik elmékedés „*A' leg-régibb magyar grammatikáról*” szól, a színérváraljai születésű Sylvester János életéről és működéséről, aki Wittenbergből Luther és Melancthon reformált tanaival hazatérve Nádasdi Tamás sárvári birtokán 1541-ben lefordította és kiadta az Újtestamentumot, azt megelőzően 1539-ben a *Grammatica Hungaro-latina* című kötetet, amely a magyar nyelv első tudományos rendszerezése. Negyedik elmékedés „*Némely Régi Magyar Királyok ritka Pénzeikről*” a Succincta Biographia éremtani részeinek magyar nyelvű összegzése. Főleg

Szűz Mária képe, még a protestáns erdélyi fejedelmek (Bethlen Gábor, I. Rákóczi György) pénzein is. Hivatkozik Kazay királyi kollekcijára, melyeken kettős kereszt, oroszlán, sárkány, struccmadár és lilium egyaránt látható. A boldogságos Szűz ábrázolását I. Ferdinánd iktatta törvénybe és azt mindenki tiszteletben tartotta. Írta mindezeket „*reszketésben ellankadt kézzel*”, 1794 január 14-én. Ötödik elmékedés „*A Magyar Országi szőlő-tőkéken nőtt 's nevelkedett Aranyról*” egy balhitelet igyekszik eloszlatni. Ugyanis Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelem udvari orvosa: Heldi Máté, továbbá a jeles Köleséri Sámuel doktor, valamint Franckenstein Márton eperjesi orvos, azt állította hogy a tokaji szőlő szemeiben és magvaiban olykor aranszemecskék találhatóak. Paterson Hain János szerint pedig a szőlővesszőkben néha vékony arany drótszál látható. Mindezeket a tudós Raymann Ádám megcáfolta, s ezzel a szerző is egyetértett. Egyesek, mint pl. a Nógrád vármegyei Perliczi János Dániel doktor rosszul értelmezett hazafiságból cáfolta Weszprémi cáfolatát. A másik lánya: Zsuzsanna, Ormós András szoboszlói prédikátor neje kapott a dunaalmási paptól apja ajándékként egy nevezetes arany gyűrűt, mely a szőnyi római romok alól került elő és Hygieiát ábrázolja, de semmi köze a

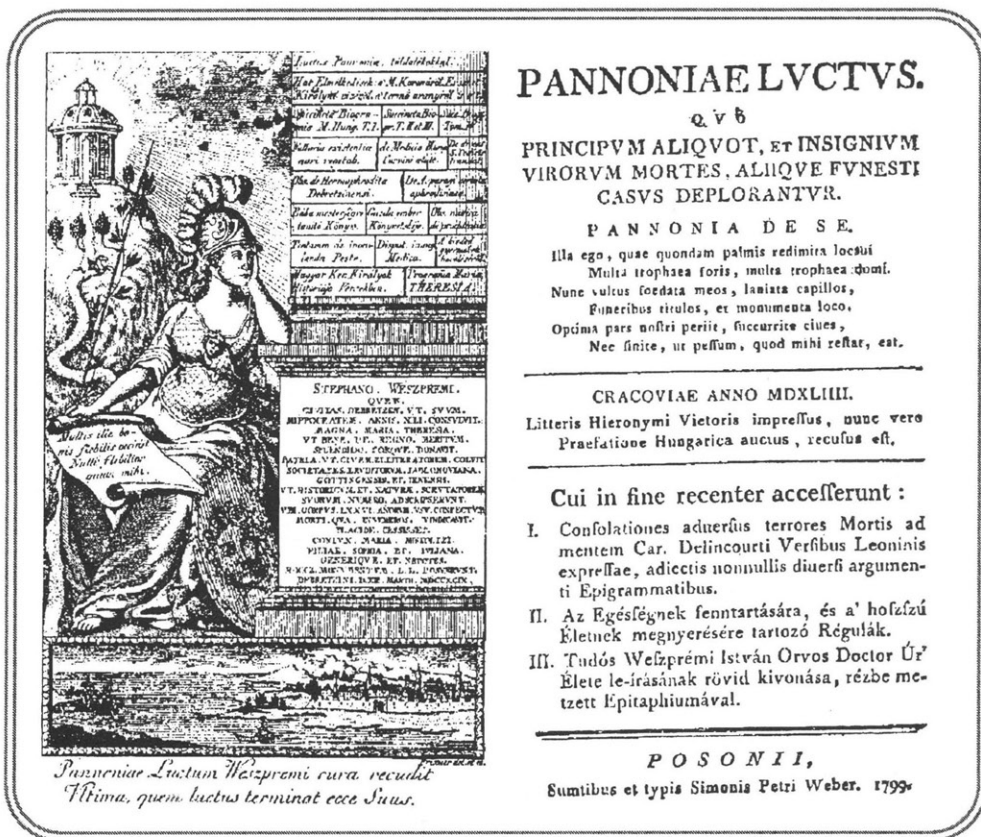
14. ábra: Weszprémi István: Magyarországi Elmékedések... címlap másolata

szólóhoz. „A’ Szőlő-tőkéken nőtt és nevelkedett minden Arany a’ Vén Asszonyoknak Mesés-Históriájok közé tartozik”-fejezi be írását 1795. Bőjt havának 12. napján. A toldalék 18 oldalon „hatodik elmélkedés A’ Magyar Országi régi Orvos Doctorokról”, mely a Succincta Biographia magyar nyelvű szinopszisa. A debreceni grammatika és a legrégebb magyar grammatikáról való elmélkedés megjelenési évének azonossága merő véletlen. Egyik Bécsben, a másik Pozsonyban hagyta el a nyomdát, eltérő céllal és következménnyel.

Nem tudjuk, hogy 1795-ben a Vérmezőn lehullott fejek milyen hatást váltottak ki tudósunkból. Csak sejthető, s ezzel elkezdődött a négy évig tartó lassú agonizálás. Szellemi és fizikai téren egyaránt. Utolsó műve, a *Pannoniae Luctus*, vagyis Pannónia gyásza sokatmondó a címében is. A mohácsi vész után, 1544-ben Krakkóban jelent meg egy verses gyűjtemény, miután Buda, Székesfehérvár, Pécs és Esztergom a félhold hatalmába került.

„Miként Jerusalem ‘le romlott falain való Siralmai Méltó tehát a’ Pannóniának ez a’ siralmas gyásza is.” Olvasható a bevezetőben, továbbá többszörösen utal a lengyel-magyar orvostörténeti kapcsolatokra. Pl. Krakkóban tanult Antoninus Cassoviensis, ott született Stanislaus Glandinus és Clemens Janitius, akik latin nyelven versekben gyászolták Magyarországot.

A „gyászkötethez” különös magános toldalékként verset ír, „Erössen biztattya ‘s bátorittya magát a’ Halálnak félelmei ellen”, latin nyelven. Előtte így: „Magyarországban a’ legidősb Orvos Doktor életének utolsó végét szüntelen maga előtt tartván, a’ mint hajdani Musája tudnia adta, im’ ezen Deák verseivel szokott ottan’ s ottan Hattyui módra a Tótzó tava mentén énekeldegelni...” (35)

15. ábra: Wesprii István: Pannoniae Luctus címlapjának másolata a klasszikus illusztrációval

Sükösd szerint a Pannoniae Luctus 1798-ban jelent meg a pesti Trattner kiadónál. (7) Holott az első kiadása 1798-ban a bécsi Magyar Hírmondó mellékleteként, a második editio pedig a szerző halála után, 1799-ben a pozsonyi Weber Simon betűivel. Ugyanis Weszprémi 1799 március 13-án tért meg őseihez, de nem a Dunántúlra. A második kiadás címképének baloldalán az Akropolisz alján ülő sisakos Pallas Athene, jobb kezében a dárdával, melyen babérág csavarodik végig, a hegyről levezető kanyargós út fölött szárnyas ló (pegazus, a poéták szimbóluma) az istennő ölében nyitott ív, az ismert horatiusi mondással: „*Multis ille bonis flebilis occidit. Nulli flebilior quam mihi*”, bal lábánál a bagoly és az égiszpajzs, a kígyófürtös Medusa-fejvel. A címkép jobboldalán Weszprémi összes munkáinak jegyzéke olvasható, alatta pedig sírkövének latin felirata, melyet felesége: Miskoltzi Mária és két leánya: Zsófia és Julianna állíttatott. A könyvhöz tartoznak „*az egészségnek fenntartására és a Hosszú Életnek megnyerésére tartozó szükséges regulák*”, melyek az 1760-as kolozsvári, Páldi István nyomdájában készült „*Kisdéd gyermekeknek neveléséről való rövid oktatás*” függelékeként egyszer már megjelentek. A második kiadása a „*Néhai Nagyérdemű Tudós Weszprémi István Orvos Doctor Úr, Élete leírásának rövid Kivonása*” című nekrológgal egészült ki. A Succincta Biographia alapján, Daday András szerint vejének, Földi János hajdúkerületi főorvosnak az összeállításában. (17) Végén felsorolva a megjelent művei.

Kiadatlan írásait a Biographia első kötete közli a következő sorrendben.

1. „*Híradás a himlőoltás szükséges előkészületéről és eljárásáról.*” Ezt Burges Jakab orvosdoktor írta és adta ki Londonban 1754-ben, a szerző pedig angolból latinra fordította.
2. „*Daniel de Superville hittani oktatásai, franciából magyarra fordítva.*”
3. „*Egy részeges asszonynak Holberg módszerével való sikeres kigyógyítása.*”
4. „*A sokat vitatott nagy kérdés, vagyis egy azt bizonyító értekezés, hogy az ember lelke nem halhatatlan, meg nem is lehet az. Teljes egészében Locke, Newton, Pope, Burnet, Watts stb. megállapításaira alapítva. Dublin, 1751. Mivel ez a könyv vallástalan és a pokol tüzére méltó, magyar fordítását barátaim szeme láttára a kemence lobogó tüzébe dobtam, 1767. szept. 16-án.*”

Nem csekély fantázia kellett ezt önálló és megjelent munkának feltételezni.

5. „*A hüvelynek majdnem térdig való lecsuszamlásáról és tökéletes kifordulásáról s a méhnek bele való leereszkedéséről, amit egy 20 éves hajadonon észleltem és sikeresen meggyógyítottam. Hozzájárul több efféle orvosi megfigyelés.*”

Egy hajadonnál ez sem mindennapi eset (Sz.Á.).

6. „*A sebészvizsga, amelyet a magas királyi helytartótanács 1761. ápril. 28-án kibocsátott rendelete szerint ezentúl egytől egyig letenni tartoznak mindazok a sebészjelöltek, akik Debrecen szabad királyi városa sebésztestületének a kebelébe akarják magukat fölvetetni.*” Csokonai Józsefnek, Vitéz Mihály apjának ez csak a fiú születési évében sikerült.
7. „*A magas királyi helytartótanács parancsára írt, s neki 1768. szeptemberében fölküldött elméleti és gyakorlati értekezés a debreceni határban dülő baromvész gyógyításáról.*”
8. „*Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. II. száz és az utána következők. Mindegyik a maga pótfüzetével.*”

Ez utóbbi tétel természetesen későbbi, hiszen a kiadatlan művek jegyzéke a Biographia első kötetének végén jelent meg 1774-ben.

Földi névtelen jegyzete szerint „*meg-hólt e' nagy emlékezetű Orvos Doctor, tized napi súlyosabb betegsége után, életének 76-dik esztendejében 1799-ben Martiusnak 13-dik napján.*”

Hatalmas könyvtárának egy részét megvette a Kollégium, a többi Diósadi Elekes közlése szerint (2) kótyavetyére került. Kiterjedt levelezése jelentőségével a másik nagy levelező, Kazinczy volt tisztában, ezért akarta közérdekből megszerezni. Majd Földi halála után Csokonait kérte meg a kéziratos hagyaték „begyűjtésére”, nem sok sikerrel. A nagy poéta a következőket válaszolta a nagy szervezőnek: „*Dr. Földinek minden munkáját még tavaly tavasszal megkértem az özvegyétől (Weszprémi Juliannától) gróf Széchenyi ő excja számára pénzen (Széchenyi Ferencről van szó-Sz.Á.): de azt a trepida zelotypiát, amelyet a vén anyja, férjének dr. Weszpréminek írásai s könyvei eránt praktizál, ő is bésziván, tőle által nem vehetem... Azután kértem a magam számára olly czéllal, hogy azokat az írónak életével és karakterével kiadom, de az is mind az asszony gyengesége miatt, mind azért, hogy én ollyakkal bánni nem tudok, vagyis tudni szeretek, füstbe ment... Kész leszek minden lenni az özvegy körül (még stutzer is! Gott bewahr!) csak az írásokat, melyek jó renddel vannak leírva, és közöttük talál-tatik Földinek a maga halálos ágyába saját kezével írott biographiája, kezemhez keríthessem.*” (4)

A Lilla-dalok és a Dorottya-eposz poétája ekkor még aligha sejtette, hogy a következő évben már az ő koldusszegény anyagi és krőzusi gazdagságú szellemi hagyatékát kell össze-gyűjteni.

A klasszikus szállóige Weszprémire igazán ráillik: „jól élt, aki jól elrejtőzve élt.” Kis alanyi költők nagy magamutogatása idegen volt tőle. Arcképet nem testált rá, művein a neve szerényen jelzett. Inkább mással és másokkal törődött, tette a dolgát, ahogy a legjobbak szokták. Így lett a 18. század legismertebb és legelismertebb magyar orvos-tudósa, külföldön. Semmelweis előtt szinte az egyetlen hazai, aki bekerült a nemzetközi szakirodalomba, mérföldkövet jelentő alpművekbe. Hatvaninak pl. minden kitűnősége mellett sem sikerült. Plenck József Jakabot az osztrákok és szlovákok ugyanúgy a magukénak tartják, és okkal. Doktorunk négy kötetes Biográfiája a hazai orvostörténetírás felbecsülhetetlen értékű kútforrása, de történetírói, numizmatikai és heraldikai értéke is jelentős. Nemzetközi nyelve miatt külföldön is használt. E sorok írója egyetlen hazai műként látta a washingtoni Központi Orvosi Könyvtár kézikönyvei között a külső polcon. De főmunkája nélkül is a nagyok sorában a helye. Kosáry Domokos nagy művelődéstörténeti monográfiája szerint szinte minden 18. században induló folyóirat meg akarta nyerni munkatársának. Aztán nemcsak egyetlen esztendő töltött Debrecenben, mint Segner János András, hanem negyenkettőt, stílszerűen szólva az utolsó leheletéig. Utóéletéről még annyit: a Magyar Orvostörténeti Társaság a róla elnevezett emlékérmét évente nyújtja át, egy-egy munkát, vagy életművet jutalmazva. **Reményi József** bronzöntvénye arckép nélküli, mivel portréját nem ismerjük. (39) **Kiss Z. Lenke** kompozíciója egy fokkal bátrabb, mert háttal ábrázolja nyitott könyvbe nézve egy szabálytalan szögletű plaketten.

A Debreceni Orvostudományi Egyetem Weszprémi-kitüntetése az évfolyamelsőék jutalma. **Deák László** mokány kis bajszos magyar cívist formált a tenyérnyi rézfelületre. Aligha illik Hatvani és Csapó József parókás portréja mellé, mégis elfogadjuk ilyennek. A Weszprémi-kultusz hiányáért tehát aligha lehet elmarasztalni az utókort, vagy választott városát. Ám egy mai debreceni medikusnak mégis több ismerete lehetne róla a jutalom-éremnél, egy cívisnek pedig a nagyerdei kis utcánál.

16. ábra: Weszprémi István Emlékerem elülső és hátlapja, belevésve a véle jutalmazott szerző neve, Reményi József munkája, 1958.

17. ábra: Kiss-R Lenke érme Weszprémi Istvánról

Veretes arc-mintázata és a bába-könyv reprintje után életének és munkásságának összefoglalása újra elkészült. Az eddig megjelent két biográfija biztosan nem teszi feleslegessé. Egyrészt mindkettő bibliofil ritkaság, hiszen a Sükösd Mihályé 1958-ban, mindössze 800 példányban jelent meg. Kótay Pál professor politikai okból alá nem írt (mivel Erdélyben készült) ihletett előszava pedig 1960-as dátummal, 1100 példányban. Ma már a koncepciójokkal, jobban mondva prekonceptiójokkal sem érthetünk egyet. Nem tartjuk szükségesnek bizonygatni Weszprémi materializmusát: mintha az isteni egzisztencia nem lett volna néki evidencia. A teréziánus és jozefinista korról is kedvezőbb ma már a képünk.

Azzal kezdtük és fejezzük be, hogy Debrecen orvostörténetében a 18. század második fele a legizgalmasabb fejezet. Közel olyan kitűnőségekkel bírt, mint Felvidéken a Nagyszombati orvosi fakultás, ahol öt tanár okította a medicinát. Név szerint: *Trnka Vencel*, *Plenck József Jakab*, *Winterl József Jakab*, *Prandt Ádám Ignác* és *Schoretich Mihály*. (40) A velük párhuzamba állítható debreceniek: *Hatvani István*, *Weszprémi István*, *Csapó József*, *Polgári Mihály* és a gyógyszerész *Kazay Sámuel*. Miként a nagyszombatiak, úgy a debreceniek közül irodalmilag hárman jeleskedtek. Ott Plenck, Trnka és Winterl, itt Hatvani, Weszprémi és Csapó. Ám ha hozzátesszük, hogy a Pázmány által alapított egyetemen az orvostanárok nem beszéltek a bíboros író nyelvét, elmondható, hogy Rác Sámuel jelentkezéséig elsősorban a debreceniek jelentették a magyar (nyelvű) medicinát.

A cívisvárosi egyetem előtörténete tehát Weszprémiéik koráig nyúlik vissza.

18. ábra: Debreceni Orvostudományi Egyetem Weszprémi-kitüntetése az évfolyamelsők jutalma, Deák László munkája, 1968

A Debreceni Orvostudományi Egyetem Weszprémi díjasainak névsora 1968-1994

Illés Béla, 1968
Erdei István, 1969
Boján Ferenc, 1970
Berbik István, 1971
Hernádi Zoltán, 1972
Molnár Márk, 1973
Kiss Antal, 1974
Molnár Péter, 1975
Bakó Gyula, 1975
Antal Miklós, 1976
Ádány Róza, 1977
Szabó Gábor, 1977
Szeifert György, 1978

Berta András, 1979
Mátyus László, 1980
Kiss Csongor, 1980
Frendl György, 1980
Tóth Miklós, 1980
Csorba Erika, 1982
Dzurik András, 1982
Mikecz Katalin, 1982
Mohácsi Attila, 1982
Jenei Katalin, 1983
Berezki Dániel, 1984
Kappelmayer János, 1985
Takács László, 1987

Székely László, 1988
Szállási Zoltán, 1988
Szegedi Andrea, 1989
Papp Zoltán, 1989
Dulana Saman Kothalawala, 1990
Nagy László, 1991
Panyi György, 1991
Vereb György, 1991
Ács Géza, 1991
Losonci Luca, 1992
Ács Péter, 1993
Jakab Zsuzsanna, 1994
Török Zsolt, 1994

Irodalom:

1. Debrecen története 1693-1849. 2. kötet
Debrecen, 1981.
2. *Gortvay György*: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története.
I. kötet, Bp., 1953.
3. *Linzbauer X. Ferenc*: A magyar korona országainak nemzetközi egészségügye,
Buda, 1868.
4. *Magyary Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek. I.-IV.
Bp., 1929-1940.
5. *Szűcs István*: Szabad királyi Debreczen város történelme. III.
Debrecen, 1871.
6. *Nagybákay Antal*: A debreceni nemes sós társaság diákkapcsolatai.
Debrecen, 1944.
7. *Sükösd Mihály*: Tudós Weszprémi István.
Bp., 1958.
8. *Molnár Ágnes*: Debreceni arcok a felvilágosodás századából.
Bp., 1939.
9. *Bacon, Franciscus*: Opera Omnia. Frankfurt
Majna, 1645.
10. *Lósy-Schmidt Ede*: Hatvani István élete és művei 1718-1786.
Debrecen, 1931.
11. Kótay Pál előszava a Succincta Biographia I. kötetében.
Bp. 1960.
12. *Pápai Páriz Ferenc*: Pax Animae...
Kolozsvár, 1680.
13. *Diósadi Elekes György*: Adatok Weszprémi István életéhez és munkásságához.
Orvostörténelem, 1937. nov.
14. *Weszprémi*: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. I.
Bp., 1960.
15. *Módis László id.*: Weszprémi és a The Grand Question.
Theol. Szemle, 1960. 119.
16. *Finánczy Ernő*: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában.
Bp., 1889.
17. *Diósadi Elekes György*: Weszprémi István külföldi útja.
Orvos-történelem, 1938. okt.
18. *Stricker, Georg*: Die Oest, II,
Giessen, 1910.

19. *Karasszon Dénes-Csaba Béla*: Az immunológia magyar mesterei. 139. Bp., 1992.
20. *Morgagni*: De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis. Venezia, 1761.
21. *Weszprémi*: A' kisedet gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás. Kolozsvár, 1760.
22. *Weszprémi*: Bába Mesterségre Tanító Könyv, Debrecen, 1766.
23. *Deventer, H.*: Operationes chirurgicae obstetricantibus. 1701.
24. *Weszprémi*: Succincta Biographia IV. 595. Bp., 1970.
25. *Bod Péter*: Magyar Athénás. Szeben, 1766.
26. *Le Clerc, Daniel*: Histoire de la Médecine. Genf, 1692.
27. *Baier J. J.*: Biographia professorum medicinae... Nürnberg, 1728.
28. *Weszprémi*: Succincta Biographia. II. Bp., 1962.
29. *Győry Tibor*: Az orvostudományi kar története 1770-1935. Bp., 1936.
30. *Győry Tibor*: Magyarország orvosi bibliographiája 1472-1899. Bp., 1900.
31. *Weszprémi*: Succincta Biographia... III. Bp., 1968.
32. *Nedeliczi Váli Mihály*: Házi orvosi szótártska... Pápa, 1797.
33. *Diósadi Elekes György*: Adatok Weszprémi István életéhez és munkásságához. Orvostörténelem, 1938. február.
34. *Buzinkai György*: Rövid oktatás a pestis ellen.. Debrecen, 1739.
35. *Weszprémi*: Pannoniae Luctus... Pozsony, 1799.
36. *Csokonai Vitéz Mihály* összes művei. 2. 497. Bp., 1988.
37. *Molnár József*: Külföldi utazások... Debreceni Szemle, 1934. 141.
38. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. III. 227. Bp., 1894.

39. *Huszár-Varannai: Medicina in nummis.*
Bp., 1977.
40. *Hőgyes Endre: Milleniumi emlékkönyve.*
Bp., 1896.
41. *Kosáry Domokos: Művelődés a VIII. századi Magyarországon.*
Bp., 1980.
42. *Harkó Viola-Vida Tivadar: British Contacts of the Hungarian István Weszprémy, M.D. (1723-1799) Medical History in Hungary. 119-139. Bp. 1972.*
43. *Hetényi Ede: A megelőző orvoslás szemlélete Weszprémi István munkásságában.*
44. *Birtalan Győző: Weszprémi István orvosi szemlélete.*
Orvostört. Közl. 121-125. Bp., 1975.
45. *Hetényi Ede: Weszprémi István: A' Kisded Gyermek nevelésekről való rövid oktatás 200 éves jubileumára.*
Orvostört. Közl. 77-91. Bp., 1962.
46. *Csejtei István: A borbélymester hagyatéka.*
Debrecen, 1990.
47. *Jáki Gyula: Sebészvizsga a XVIII. században.*
Orvostört. Közl. 5-31. Bp., 1955.
48. *Benda Kálmán-Irinyi Károly: A négyszáz éves Debreceni Nyomda. 100.*
Bp., 1961.
49. *Szodoray Lajos: Debreceni orvosok, gyógyítók és kórházak a XVII.-XVIII. században.*
Orvostört. Közl. 132-146. Bp., 1960.
50. *Módis László sen.: A Debreceni Református Kollégium tulajdonában lévő Weszprémi „Succincta...” kézirat eredetének kérdéséről.*
Orvostört. Közl. 162-168.
51. *Vida Tivadar: A fiatal Weszprémi István adaléka az alkoholizmus gyógyításának történetéhez.*
Orvostört. Közl. 111-123. Bp., 1977.

Tartalomjegyzék

Előszó (<i>Benedek István</i>)	3
Komor korkép, járványügyi háttér	5
A Csanádi család, gyermekkor, diákévek	7
Egyetemi vándorévek Nyugaton	10
Angliai útjai	11
Újra itthon, letelepedés Debrecenben	13
Gyakorló orvos, magyar nyelvű szakíró	14
<i>Borbély Részek</i>	16
A tisztiorvos és törvényszéki orvosi szakértő	24
Családi élete	27
Főműve: a <i>Succincta Biographia</i>	29
Az utolsó felvonás	34
„Bene vixit, qui bene latuit”	38
Irodalom	41

*A debreceni orvostképzés nagy alakjai című sorozat
eddig megjelent tagjai:*

1. Dr. Alberth Béla: Dr. Kettesy Aladár élete és munkássága
2. Dr. Kulcsár András: Dr. Fonet Béla élete és munkássága
3. Dr. Hadházy Csaba: Dr. Krompecher István 1905-1951
4. Dr. Törő Imre: Dr. Huzella Tivadar 1886-1951
5. Dr. Lampé László: Dr. Kenézy Gyula élete és munkássága 1860-1931
6. Dr. Szállási Árpád: Wessprémi István (1723- 1799) és kora

Előkészületben:

Dr. Szállási Árpád: Dr. Szontágh Félix
Dr. Varga Emil: Dr. Went István
Dr. Jeney András: Dr. Jeney Endre
Dr. Hernádi Ferenc: Dr. Vályi Nagy Tibor
Dr. Gomba Szabolcs: Dr. Endes Pongrác
Dr. Majerszky Klára: Dr. Sántha Kálmán
Dr. Zs. Nagy Imre: Dr. Verzár Frigyes
Dr. Péter Mózes: Dr. Elischer Gyula
Dr. Szállási Árpád: Dr. Benedek László
Dr. Gombi Róza: Dr. Hullay József
Dr. Nagy Endre: Dr. Szodoray Lajos

A megjelent füzetek a DOTE Rektori Hivatalban szerezhetők be.
(4012 Debrecen, Nagyerdei krt. 98. ; Fax: 52/419-807)